

SAVRŠENI ČOVJEK

Murteza Mutahari

Prevela s engleskog: Selma Hatunović

Predmet ovog razmatranja je savršeni čovjek sa stanovišta Islama. Biti savršen čovjek znači biti uzorno ljudsko biće, biće koje je superiornije u odnosu na druge i dostojanstvenije ili neko drugo slično tumačenje koje neko može dati.

Kao što sve drugo može biti savršeno ili nesavršeno tako i ljudsko biće može biti savršeno ili nesavršeno, zdravo ili, pak, bolesno. Zdravo biće, također, može biti zdravo i savršeno ili zdravo i nesavršeno.

Za nas muslimane, neophodno je poznavati savršeno ili uzorno ljudsko biće sa stanovišta Islama, jer takvo ljudsko biće djeluje kao model i uzor, ukoliko se želimo ugledati na njega, mi možemo dostići savršenstvo u uslovima islamskog učenja. Prema tome mi treba da znamo šta je savršen čovjek, kako on izgleda duhovno i intelektualno i koje su njegove posebnosti, kako bismo mogli izgrađivati sebe lično, naše društvo i druge ličnosti, sve na osnovu tog modela. Ukoliko ne znamo šta je savršeno ljudsko biće u Islamu, mi sigurno ne možemo postati savršen musliman ili čak relativno savršeno ljudsko biće.

Sa stanovišta Islama postoje dva načina spoznaje savršene ličnosti. Prvi način je da vidimo kako su, prvenstveno, Kur'an, a zatim i hadis odredili savršenog čovjeka, čak i ako se podrazumijeva da to bude savršeno vjeran i dobar musliman. Savršen musliman je osoba koja je dostigla savršenstvo u Islamu. Savršen vjernik je onaj koji je dostigao savršenstvo u svojoj vjeri. Neophodno je razmotriti kako su Kur'an i hadis riječima predstavili takvu osobu i sa kakvim je kvalitetima prikazuju. Kao i obično, imamo da navedemo niz stvari iz oba ova izvora.

Drugi način je da se razmotre stvarne ličnosti koje se izgrađuju na modelu Kur'ana i Islama, ne neko nestvarno i idealističko biće, nego stvarna i objektivna ličnost koja postoji u različitim stepenima savršenosti, na najvišem ili možda neznatno nižem stepenu.

Sam Božiji Poslanik, s.a.v.a., je primjer savršenog čovjeka u Islamu. Imam `Ali je drugi primjer savršenog čovjeka. Poznavati `Allja znači poznavati savršenog čovjeka, a to znači poznavati ga potpuno, a ne samo njegovo ime, porijeklo, lozu i očevidnu osobenost. Mi možemo znati da je Imam `Ali sin Ebu Taliba i unuk Abdul Muttaliba, da je njegova majka Fatima, kćerka Essed bin Abdul Uzza, te da je njegova žena Fatima Ez Zehra, da on je otac Hasana i Husejna, možemo znati kada je rođen i kada je umro i u kojim se borbama borio itd. Ali sve ovo je znanje o njegovoj vidljivoj osobnosti, a ne o njemu kao o savršenom čovjeku.

Prepoznavanje `Alija znači, prije svega poznavanje njegovog karaktera, više nego poznavanje njegove osobe.

Kad se upoznamo sa čitavom njegovom ličnošću, mi ćemo ga upoznati kao savršenog čovjeka Islama. Ukoliko ga uzmemo kao model i prihvatimo istinski, a ne samo kao našeg vođu i Imama, ako ga slijedimo i ugledamo se na njega, mi ćemo tada biti ši'a – sljedbenik ovog savršenog čovjeka. Biti ši'a, znači biti onaj čovjek koji prati Imama `Allja ne samo riječima i osjećajima, nego i praktičnim postupcima, a ne rasuđivanjem u filozofskim i akademskim pitanjima.

Ova dva načina prepoznavanja savršenog čovjeka nisu samo teoretski korisni, nego, također, mi moramo koristiti ovo znanje da bismo slijedili puteve koje nam Islam pokazuje kako bismo postali istinski muslimani i pomagali da društvo bude, uistinu, islamsko. Na ovaj način je prikazan metod i objašnjen ishod.

Međutim, sada se pokreće pitanje vezano za pojam “savršen”. Neke stvari mogu izgledati očite, ali izričite stvari je, ponekad, teže objasniti nego pak razjasniti teška predmetna pitanja.

U arapskom jeziku postoje, dvije riječi koje znače “šavršen” i “potpun”. One su bliske jedna drugoj, ali nisu potpuno iste u semantičkom smislu. Obje ove riječi imaju antonime “nepotpun”. Razlika između ove dvije riječi je sljedeća.

Riječ “potpun” odnosi se na nešto što je izrađeno skladno sa nekim planom, kao kuća ili džamija, i ako je neki dio te kuće ili džamije nezavršen, ona je nepotpuna ili oštećena. Ali nešto može biti “potpuno”, a da ipak postoji viši stepen savršenosti ili mnogo stepeni većih od ovoga, i to se naziva “savršenstvo”. “Potpun” je horizontalno napredovanje do maksimalnog razvoja, a “savršen” je vertikalni uspon do maksimalnog mogućeg stepena.

Kada govorimo o “savršenoj mudrosti ili znanju”, to se odnosi na viši stepen već postojeće mudrosti ili znanja. Čovjek može biti potpun u horizontalnom smislu, a da ne bude savršen u vertikalnom smislu. Postoje ljudi koji su polupotpuni ili čak i manje od toga. Ali kada se savršenstvo dostigne, postoje još viši stepeni savršenstva, sve dok se u potpunosti ne postigne savršeno stanje.

Termin “savršenosti” nije postojao u islamskoj literaturi sve do sedmog vijeka po hidžri. Sada se često koristi u Evropi, ali je bio prvo upotrebljavan od strane poznatog gnostika, mistika Muhjuddin Arebi Andalusi Ta'ija koji je otac islamskog gnosticizma, i mnogi islamski gnostici, uključujući ove sa iranskog i perzijskog govornog područja, pa čak i Mevlana, su bili njegovi učenici. Mevlana uz svu svoju veličinu, je mali u poređenju sa Muhjuddinom u misticizmu. On je arapskog porijekla i potomak je Hatam Ta'ija iz Andaluzije, to jest, današnje Španije. On je putovao po islamskim zemljama i umro je u Damasku, gdje je i sahranjen. Njegov učenik Sadreddin Konjevi vrednovan je kao drugi mističar po rangu, odmah poslije svog učitelja. Muhjuddinovi i Sadreddinovi komentari dali su složen oblik islamskom misticizmu. Mevlana je Sadreddinov savremenik i njegov sljedbenik preko kojeg je on usvojio Muhjuddinove ideje.

Ovaj čovjek se koristio terminom “savršen čovjek” sa stanovišta gnosticizma, ali mi imamo namjeru razmatrati ga sa stanovišta Kur'ana. Imamo ljudska bića koja su fizički zdrava ili manjkava. Ali vi ne smatrate sljepilo, gluhoću, paralizu ili patuljast rast nedostacima u pogledu karaktera, osobenosti (identiteta) ili čovječnosti. Na primjer, Sokrat, čuveni grčki filozof, koji je ponekad vrjednovan kao poslanik, bio je veoma ružan čovjek, ali ova ružnoća se nije smatrala nedostatkom. Ebu El `Ala Mu`erri i Taha Husejn, iz našeg vremena, bili su slijepi. Da li je ova sljepoća nedostatak osobnosti? Ovo onda znači da osoba ima fizičku i duhovnu komponentu, koje imaju različite svrhe. Greška je pretpostaviti da duh zavisi od tijela. Može li duh biti bolestan dok je tijelo zdravo, ili pak ne može? Ovo je samo po sebi pitanje. Oni, koji poriču istinitost duha i koji vjeruju da su duhovne osobitosti pod direktnim uticajem nervnog sistema, ne vjeruju u postojanje duha i za njih sve zavisi od tijela. U skladu

s ovim, kada je duh bolestan, onda je to zbog toga što je tijelo bolesno, a mentalna bolest je, ustvari, ista kao fizička bolest.

Srećom, danas je dokazano da tijelo može biti savršeno zdravo što se tiče sastava krvi, nerava, vitamina itd, a ipak čovjek može biti mentalno bolestan od onoga što oni nazivaju "kompleksom". Prema tome, način liječenja mentalne bolesti možda neće uopće biti medicina ili lijekovi. Možemo li mi naći lijek za nekoga ko pati od oholosti, a to je neka vrsta mentalnog poremećaja? Možemo li mi promijeniti oholost, napuhanost neke osobe i učiniti je skromnom, ili okrutnost neke osobe preobraziti u ljubaznost pomoću pilule ili injekcije? Upravo je uskogrudost (sebičnost) to što dovodi do nastanka ovakvih bolesti i uzrokuje da takva osoba, na primjer, ne može da se smiri dok se ne osveti.

Kakvo je osjećanje osvete? Kakva je ova želja koja pokreće neku osobu da ne voli uživanje u sreći, koje je prisutno kod drugih ljudi, i koja teži da se liši toga? Takav čovjek ne razmišlja o tome da ima takvu sreću za sebe. Zavist zdrave osobe uvijek daje prednost svom vlastitom cilju, i to nije greška. Ali željeti zlo i poraz drugim ljudima jeste bolest. Vi nalazite da su takvi ljudi, u svojim željama, sasvim spremni da povrijede sami sebe, pa čak i da djelimično naškode osobi kojoj zavide.

U vezi sa ovim pominje se jedna priča iz davnina. U vrijeme halifa neki bogati čovjek je kupio roba prema kojem se ophodio ljubazno, dajući mu najbolju hranu odjeću, i novac, baš kao svom vlastitom djetetu, pa čak i velikodušnije. Rob je primijetio da se njegov gospodar uvijek osjećao nelagodno. Djelovao je kao da je odlučio da ga oslobodi i da ga obezbijedi sa nekom svotom kapitala. Jedne noći, dok su sjedili zajedno, gospodar je rekao: "Da li znaš zašto sam se ophodio prema tebi tako dobro?" Rob je upitao za razlog. Gospodar je rekao: "Imam jedan zahtjev, ukoliko ga budeš ispunio, ti bi mogao uživati u svemu što sam ti dao i što ću ti dati. Ali ako ga odbiješ, ja ću biti nezadovoljan sa tobom." Rob je rekao: "Ja ću poslušati sve što tražiš. Ti si moj dobročinitelj koji mi obezbijeduje sredstva za život." Gospodar je rekao: "Ti moraš dati svoju riječ da ćeš to i uraditi, jer ja se bojim da ćeš možda odbiti da to uradiš." Rob je odgovorio: "Ja obećavam da ću uraditi ono što želiš." Gospodar je rekao: "Naređujem ti da mi odrubiš glavu na određenom mjestu i u određeno vrijeme." Rob je uzviknuo: "Šta? Kako mogu to učiniti?" Gospodar je rekao: "Ja imam tvoje obećanje. Ti moraš to učiniti."

Jedne noći, tačno u ponoć, on je probudio roba i dao mu oštar nož i vreću punu novaca i popeo se na susjedov krov i naredio robu da mu odrubi glavu, upravo na susjedovom krovu, a zatim da ide gdje god želi. Rob je upitao za razlog takvog čina. On je odgovorio: "Ja mrzim ovog čovjeka i više volim smrt nego da vidim njegovo lice. Mi smo rivali, ali on je otišao ispred mene i nadmašio me u svemu, i ja gorim od mržnje. Ja želim da on bude bačen u tamnicu zbog ovog namještenog ubistva i ova zamisao predstavlja olakšanje za mene. Svako zna da je on moj suparnik, pa će tako biti osuđen na smrt zbog ovog čina." Rob je rekao: "Izgleda da si ti lud čovjek i zaslužuješ ovu smrt." Tako je on čovjeku odrubio glavu i otišao. Suparnik njegovog gospodara je nakon toga uhapšen i stavljen u tamnicu, ali niko nije vjerovao da bi on mogao ubiti svog suparnika, na svom vlastitom krovu. To je postala zagonetna stvar. Ovaj događaj se pretvorio u misteriju. Najzad, rob je osjetio grižnju savjesti, otišao je vlastima i priznao istinu. Kada su vlasti ovo saznale, one su oslobodile, kako roba tako i susjeda. Činjenica je da zavist predstavlja bolest.

U Kur'anu stoji: "Uspjet će samo onaj koji je očisti, a biće izgubljen onaj koji je na stranpaticu odvodi!"¹

Prema tome, prvi stav Kur'ana je čišćenje samog sebe od slabosti, kompleksa, neznanja, zastranjenja i preobražaja. Možda ste čuli da su u prošlim vremenima bili ljudi koji su, zbog

¹ Eš-Šems, 9-10.

suvišnih grijehova, bili prokleti od strane poslanika iz tog vremena, i tako su bili preobraženi, to jest, bili su transformisani u životinje, kao što su: majmun, vuk, medvjed, itd.

Čovjek ne može možda fizički promijeniti oblik u smislu ove metamorfoze, ali se može mentalno ili duhovno transformisati u životinju kakva se po zlobi i pakosti ne može naći u svijetu. Kur'an govori o onima "koji su u gorim greškama"² i koji su niži od četvoronožaca. Kako se to može dogoditi? Čovjekova ličnost zavisi od njegovih etičkih i duhovnih kvaliteta, bez kojih bi on bio životinja. Prema tome, iskvaren čovjek može biti spušten na nivo preobraženog bića. Neki mogu misliti da je ovo izmišljotina, ali ovo je stvarno i istinito.

Neki čovjek je rekao: "Mi smo išli na hodočašće u Mekku zajedno sa Imamom Sedžadom³ i kada smo pogledali dolje na pustinju `Arefat, ona je bila puna hodočasnika. Bilo ih je jako mnogo te godine. Imam je rekao: "Ima mnogo svijeta, ali malo je hodočasnika." Čovjek reče: "Ja ne znam kako mi je Imam dao sposobnost zapažanja, ali kada me upitao da ponovo pogledam dolje, ja sam vidio pustinju punu životinja, poput zoološkog vrta, među kojima se kretalo nekoliko ljudskih bića."⁴

Imam mu je rekao kako stvari izgledaju onima koji imaju sposobnost jasnog viđenja i koji se zanimaju za unutarnje poimanje stvari.

Ovo je sasvim očito, ali naš takozvani osavremenjeni um ne prihvata ovo, to je naša krivica. U vrijeme u kojem mi živimo postojali su i postoje pojedinci koji su raspoznavali stvarni karakter drugih koji, poput životinja, ne znaju ni za šta drugo sem jela, spavanja i seksualnog odnosa. Oni su izgubili ljudska svojstva i pretvorili se u životinje. Mi čitamo u Kur'anu:

"Dan kada će se u rog puhnuti, pa ćete vi, sve skupina po skupina, dolaziti i nebo će se otvoriti i mnogo kapija imati."⁵

Alimi su često govorili da će samo jedna grupa ljudi, između mrtvih, biti podignuta u obliku ljudskih bića, drugi će se pojaviti kao životinje: tigrovi, majmuni, škorpioni, zmlje i mravi. Da li Bog ovo čini bez razloga? Ne, postoje razlozi. Kada ljudsko biće nije ništa drugo na svijetu radilo sem bockanja i vrijeđanja drugih osoba, ono uzima svoj stvarni oblik u budućem svijetu, a to je škorpion. Onaj koji djeluje kao majmun, u ovom svijetu, pojavit će se kao majmun u budućem svijetu. A osoba sa prirodom psa bit će pas. Tako će svi ljudi biti podignuti iz mrtvih shodno njihovim namjerama, željama i istinskom karakteru. Da li su vaše želje, u ovom svijetu želje ljudskog bića, životinje ili ptice? Vi ćete uzeti taj isti oblik pri proživljenju. Zbog toga nam je zabranjeno da obožavamo bilo koga drugog sem Boga. Ukoliko budemo obožavali bilo šta drugo, mi ćemo to imati sa sobom poslije, u budućem svijetu. Ako budemo obožavali novac, on postaje dio naše prirode, kao što Kur'an kaže da će rastopljeni metal biti sa nama na Sudnjem danu:

"Na Dan kada se ono u vatri džehennemskoj bude usijalo, pa se njime čela njihova i slabine njihove budu žigosala. 'Ovo je ono što ste za sebe zgrtali; iskusite zato kaznu zato što ste gomilali!'"⁶

Nemojte reći da su savremene novčanice zamijenile kovani novac. Na budućem svijetu ove novčanice bi mogle biti pretvorene u vatru prije nego zlatni i srebrni novac.

Prema tome, ljudsko biće sa kompleksom jeste nepotpuno, manjkavo, a onaj čovjek koji obožava materiju, nesavršen je i preobražen. Savršenstvo u svakoj vrsti živog bića različito je od savršenstva u nekoj drugoj vrsti. Savršeno ljudsko biće je različito od savršenog meleka, a svaki od njih ima zasebne stepene savršenstva. Oni koji su nam kazali da postoje meleki kažu

² *El-A'raf*, 179.

³ Četvrti Imam iz Poslanikova Ehli-bejta.

⁴ *Safinetul-Bihâr*, sv. 2., str. 71.; *Isbâtul-hudat*, sv. 5., str. 39.

⁵ *An-Naba'*, 18-19.

⁶ *Et-Tevbe*, 35.

da su oni stvoreni od čiste inteligencije i misli, u njima je zemaljski aspekt, požuda, ljutnja itd, odsutan, dok su životinje potpuno zemaljske, i nedostaje im ono što Kur'an izražava terminom Božanski duh.

Međutim, čovjek je mješavina ova dva aspekta, kako meleškog tako i zemaljskog, visokog i niskog. Ovo je opisano u jednoj pripovijesti, u knjizi "Usulu-l-Kafi", a pjesnik Mevlana pretočio je ovo u pjesmu čiji je prijevod sljedeći:

Pripovijest govori da je Bog Uzvišeni stvorio tri različite grupe stvorenja:

Prva grupa su meleki koji su čisti intelekt, znanje i velikodušnost, i poznaju samo duboku odanost. Njima nedostaje svaki element pohlepe i strasti. Oni su sušta svjetlost i živeći su uz Božiju ljubav.

Drugoj grupi u potpunosti nedostaje znanje, i oni se goje poput životinja na paši. Oni ne vide ništa sem štale i krme i neupućeni su kako u ružnoću tako i u čast.

Treća grupa su ljudska bića koja su pola meleki a pola magarci, magarac je pola naklonjen pojmu niskog, a druga polovina je naklonjena pojmu uzvišenog.

Čovjek mora vidjeti koja polovina pobjeđuje tog dana, a koja osvaja drugi dan.

Kur'an kaže:

"Mi čovjeka od smjese stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da on čuje i vidi." (Kur'an, 76:2)

Ovo znači da je on obdaren sa mnogo talenta i ostavljena mu je sloboda da pokaže da li zaslužuje nagradu ili kaznu za svoje radnje, dok druga bića ne posjeduju ovakvu zaslugu. On mora izabrati svoj vlastiti put i dostići savršenstvo kroz umjerenost i ravnotežu.

Dijete raste i sve organe i udove ima zdrave i oni se razvijaju harmonično. Ali ako dijete raste poput lika u crtanom filmu, tada se neki njegovi dijelovi razvijaju prekomjerno, a drugi uopće ne rastu ili rastu malo, tada ono ne može dostići savršenstvo. Međutim, harmoničan i svestran razvoj može dati za ishod savršeno ljudsko biće.

Kur'an kaže:

"A kada je Ibrahima Gospodar njegov s nekoliko zapovijedi u iskušenje stavio, pa ih onda on potpuno izvršio, Allah je rekao: 'Učinit ću da ti budeš ljudima u vjeri uzor!' 'I neke moje potomke!' – zamoli on. 'Obećanje moje neće obuhvatiti nevjernike' – kaza On." (Kur'an, 2:124)

Ibrahim, a.s., je iskušavan na mnogo načina, uključujući i njegovu spremnost da žrtvuje Bogu svog sina. Kada je u pozivu od Boga rečeno, u Kur'anu:

"Mi ga zovnusmo: 'O Ibrahime, ti si se Objavi u snu odazvao...'" (Kur'an, 37:104-105)

Kada je Ibrahim uspješno prošao kroz razna iskušenja, Kur'an je rekao o njemu:

"Ibrahim je bio primjer čestitosti, pokoran Allahu, pravi vjernik, nije druge smatrao Allahu ravnim." (Kur'an, 16:120)

On je stajao sam, boreći se protiv svih nevjernika i upravo tada ga je Bog nazvao Imamom, vođom i primjerom kojeg drugi ljudi treba da slijede. Imam `Ali je savršen čovjek, pošto su sve ljudske vrijednosti dostigle svoj maksimalni uspon u njemu, i to na harmoničan način.

Vi ste posmatrali plimu i oseku u moru koja nastaje uslijed privlačne sile Mjeseca. Čovjekov duh, također, kao i duh društva pokazuje sličnu plimu. Ljudska bića podliježu takvoj oseci i plimi, i ovo privlačenje ponekad ide u jednom pravcu dotle da se sve druge vrijednosti zaboravljaju. Na ovaj način, ljudi su poput nesavršenih bića, kod kojih se manifestuje napredak u jednom, a nedostatak tog napretka u drugim pogledima. Društvu, također, može nedostajati harmoničnost i skladnost u njegovom razvoju. Istina je, ono u cijelosti ne zastranjuje ali je veoma često iskvareno na jedan ili na drugi način.

Jedna od ljudskih vrijednosti koju je Islam potvrdio jeste ibadet, obraćanje Bogu. Naravno, u Islamu svaki čin izvršen u ime Boga jeste ibadet. Kada čovjek ima posao i trgovinu da bi izdržavao sebe, te da bi služio društvu i to je ibadet. Ali ibadet u svom posebnom smislu, je lično obraćanje Bogu u molitvi, veličanju Boga u noćnom bdijenju itd., a sve su ovo dijelovi vjere i ne mogu se izbjeći. Ponekad vidite pojedince ili društvo utonulo samo u jedan aspekt pobožnosti, kako obavljaju naredene sastavne dijelove molitve, abdeste se, te ako u tome pretjeruju onda time nanose štetu društvu.

Ponekad ovakav način pobožnosti postaje pomodarstvo u pojedinim islamskim zemljama, i kada to jedanput uđe u praksu, teško je održati umjerenost. Takva osoba ne može reći sebi da ju je Bog stvorio kao ljudsko biće, a ne kao meleka, pa pošto je ljudsko biće, ona treba harmonično razvijati svaki vid svoje ličnosti.

Jedanput je neko javio Poslaniku, s.a.v.a., da je izvjestan broj njegovih sljedbenika pretjerao u ibadetu. Poslanik, s.a.v.a., je osjetio nelagodu, došao do džamije i povikao glasno: "O Ljudi, šta se dogodilo nekim grupama koje su se pojavile među mojim ljudima. Čak ni ja, kao vaš Poslanik, s.a.v.a., ne iskazujem pobožnost na taj način i ne bdijem cijelu noć. Ja se odmaram dio noći i brinem se o svojoj porodici. Ja ne postim svaki dan. Oni koji slijede njih, udaljavaju se od moje prakse."

Prema tome, kada je Poslanik, s.a.v.a., primijetio da će jedna islamska vrijednost eliminisati druge islamske vrijednosti, on se tome žestoko usprotivio.

Amr ibn `Ass je imao dva sina koji su se zvali Abdullah i Muhammed. Prvi je bio plemenit, savjetovao je svog oca da slijedi `Alljev, mir s njime, put, dok je drugi, poput svog oca, volio ovaj svijet i društveni položaj, uporno je tražio od njega da slijedi Mu`aviju. Abdullah je bio, uglavnom, sklon pobožnosti. Jednog dana, Poslanik, s.a.v.a., ga je susreo na putu i rekao: "Čujem da provodiš cijelu noć u molitvi i cijeli dan u postu."

On je odgovorio potvrdno. Poslanik je rekao:

"Ja nisam takav i ne slažem se sa tvojim načinom izražavanja pobožnosti."

Ponekad se društvo okrene prema klasičnom asketizmu. Asketizam je nepobitna činjenica i vrijednost koja mora postojati u naprednom svijetu. Kada se sve u svijetu zasniva isključivo na asketizmu i ničemu drugom nešto nije u redu sa takvim društvom. Druga vrijednost je služenje ljudima, i ona je izrazito naglašena od strane Islama, Poslanika, s.a.v.a., i Kur`ana. U Kur`anu stoji:

"Nije čestitost u tome da okrećete lica svoja prema istoku i zapadu; čestiti su oni koji vjeruju u Allaha..." (Kur`an, 2:177);

a ajet se nastavlja naglašavajući vrijednost služenja Božijim stvorenjima. Ali, ponekad, ljudi idu u krajnost, i kao što pjesnik Sa`di kaže: "Pobožnost nije ništa drugo nego služenje ljudima." Naredni korak je poricanje vrijednosti ibadeta, odricanja od ovozemaljskih užitaka, znanosti ili borbe za vjeru od kojih su sve uzvišene vrijednosti za čovjeka u Islamu.

Danas neki od naših intelektualaca zamišljaju da su pronašli uzvišeno načelo koje se naziva humanost, čovječnost i čovjekoljubivost. Služiti ljudima je lijepo i mi trebamo služiti ljudima, ali ako ih snabdijevamo samo hranom i odjećom, mi bismo se ponijeli prema njima kao prema životinjama, naročito ako budemo pretpostavljali da za njih ne postoje nikakve više vrijednosti. Ako se usluga ograniči na ovo, kakva bi bila razlika između Ebu Zerra i Mu`avije. Ovo je još jedan način ulaska u krajnost, slično primjeru procjenjivanja pojma slobode.

Sloboda spada među najviše ljudske vrijednosti koje su stavljene iznad životinjskog aspekta, prisutnog kod čovjeka, one su iznad materijalnih vrijednosti. Vi možete vidjeti da su oni koji imaju čovječnost voljni da podnose glad i neimaštinu u teškim uslovima, pod uvjetom da nisu porobljeni od strane nekog drugog ljudskog bića i da mogu živjeti slobodno. U knjizi "Ogledalo učenika" ispričana je priča o Aviceni (Abu `Ali Sina) koji je izvjesno vrijeme bio

na položaju ministra. Jednog dana prolazio je ulicom i uz veliku paradu i sjaj primijetio je smetljara kako uklanja truhlo pruće iz jame. Avicena je čuo smetljara kako tiho u sebi govori dvostih koji je značio da on odaje poštovanje svom ja zato što smatra da je ovaj svijet ugodan. Avicena se nasmijao čovjeku koji je radio najniži posao a bio tako zadovoljan. On je povukao uzdu svog konja, pozvao čovjeka k sebi, i sarkastično primijetio: "Koji si način izabrao da ukažeš čast svome ja." Prepoznavši Avicenu po njegovom izgledu, čovjek reče: "Ja sam izabrao ovaj posao zato da ne bih bio rob drugome, tako kao što si ti! Uživati u slobodi jednog smetljara, daleko je bolje nego tvoj položaj, imovina i zavisnost." Priča se da se Avicena zacrvenio u licu od stida i da nije imao odgovora.

Suglasno sa svjetovnim težnjama i težnjama prisutnim kod životinja, nema svrhe ostavljati najbolju hranu, lišavati se svojih sluga i sve te pompe i sjaja, te postati smetljara, a zatim oduševljeno govoriti o slobodi. Je li sloboda nešto opipljivo? Ne, ali za budnu svijest, ona je tako vrijedna da čovjek više voli bavljenje smetljarskim poslom nego robovanje. Ova vrijednost je nekada zaboravljena u nekim društvima, ali kada se probudi u njima, oni zahtijevaju da sloboda bude jedina vrijednost a zaboravljaju na druge vrijednosti poput pravde, mudrosti itd. Drugi mogu smatrati ljubav jedinim kvalitetom, a zaboravljati intelekt, kao što rade mistici, dok neki idu u drugu krajnost tvrdeći da je ljubav fantazija, a intelekt jedini vrijedan kvalitet.

Ljubav, intelekt, pravda, sloboda, usluga i ibadet sve su to vrijednosti. Ko je savršeno ljudsko biće? Čovjek, koji je apsolutno pobožan, ili onaj koji je asketa, ili slobodan čovjek po rođenju, ili koji je zaljubljen, ili onaj koji je inteligentan? Nijedan od ovih nije savršen čovjek. Međutim ako se sve ove vrijednosti razvijaju na skladan način u jednom čovjeku možda će on tada biti savršen čovjek.

Imam `Ali, mir s njime, je bio savršen čovjek. U Nehdžul Belagi vi ste se većinom sretali, sa njegovom rječitošću, a dok čitate ovu knjigu vi stičete različitu sliku o njemu. Ponekad, dok čitate govore, vi zamišljate da je tu Avicena, da drži predavanja, drugi put, vi posmatrate Mevlanu ili Muhjuddina kako vam govori. Zatim, vi osjećate epiku Firdusija ili slobodnog čovjeka, ili asketu ili pobožnjaka koji se povlači u razmišljanje prije predavanja. Svi ljudski aspekti pokazuju se u `Alijevim riječima, a zatim vi razaznajete kako je on velik, a kako smo mi mali.

U prošlosti, unazad pedeset godina, naše društvo je, u vjerskom pogledu, bilo naklonjeno asketizmu. Pozivatelji u islam i propovjednici su se često ograničavali na one dijelove Nehdžul Belage koji su se odnosili na pitanja uzdržanosti od izazova ovog svijeta, nazivajući ovaj svijet prolaznim mjestom, a budući svijet vječnim, savjetujući ljude da se pripreme za život poslije ovoga.

Govore druge vrste su zanemarili jer društvo nije moglo da ih primi, pošto se okrenulo samo jednoj vrsti vrijednosti. Tokom perioda od stotinu godina, niko nije čitao propis Imama `Alija, mir s njime, sačinjen za Malik Ešter koji je pun društvenih i političkih izričitih naloga. Tu `Ali, mir s njime, govori o jednoj Poslanikovojoj, s.a.v.a., izreci da "nikada ljudi ne mogu dostići stepen savršenstva i da se ne mogu osloboditi od mahana sve dok ne dostignu poziciju u kojoj slabi stoji protiv jakog i traži svoje pravo bez zamuckivanja." Prije pedeset godina, društvo nije moglo ovo razumjeti, jer je bilo društvo koje je uvažavalo jednu jedinu vrijednost, dok su `Alljeve, mir s njime, riječi sadržavale sve ljudske vrijednosti kao što je prikazano u njegovoj biografiji i njegovoj ličnosti.

Ja ne namjeravam hvaliti naše sadašnje društvo, ali srećom neke valjane vrijednosti pojavile su se u tom društvu. Međutim, ja se bojim da one opet mogu ponovo postati jednodimenzionalne i uništiti ostale vrijednosti. Ako želimo da imamo `Ailja, mir s njime, kao svoj uzor i kao primjer savršeno dobro uravnoteženog čovjeka, ovo se ne bi smjelo dogoditi. On je čovjek u kojem su se sve ljudske vrijednosti skladno razvijale. Noću i tokom direktnog

obraćanja Bogu, nijedan mistik ne može se mjeriti s njim u njegovoj Božanskoj ekstazi i njegovom uzletu prema Njemu. On je toliko dubok u svojoj odanosti da ništa ne može odvratiti njegovu pažnju, ova Božanska ljubav, čini se, da ga je odvela u jedan drugi svijet. Ovo je zbog njegovog noćnog ibadeta.

Danju, on postaje drugačiji čovjek. Za razliku od mnogih asketa, on u veselom raspoloženju sjedi sa svojim prijateljima, čak se i šali. Amr `Ass ga je kritikovao i okarakterisao ga kao neodgovarajuću ličnost za halifat, pošto je on bio tako veseo, kao da halifa mora uvijek izgledati mrk tako da plaši ljude. U bici, također, on je bio veseo i nasmijan, dok je u mihrabu bio očiju punih suza.

Kur'an kaže: "Ta ustajanje noću, zaista, jače djeluje i izgovara se jasnije, a ti danju imaš, doista, mnogo posla." (Kur'an, 73:6-7)

Noć je za ibadet, a dan je za život i za druženje sa svijetom. Ponekad se aludira na pjesnika Hafiza i na tvrdnju da se pogrešno ponašao u mladosti. Oni kažu da je ovaj veliki pjesnik bio ovisnik o vinu, dok su u stvarnosti njegove pjesme potpuno duhovne i mistično-spoznajne, a njegovo vino je duhovne prirode. On je bio religiozan čovjek i tumač Kur'ana, a kasnije je postao čuven kao pjesnik. On je navedeni ajet Kur'ana uvrstio u jednu pjesmu, govoreći da je dan za rad i napor, a noć za vino i ibadet.

`Ali, mir s njime, je takav čovjek, to svojstvo mu je i priznato, na taj način ga doživljavamo preko hiljadu godina. Sastavljač Nehdžul Belage Sejjid Razi kaže: "Začuđujuća stvar ove knjige je da, dok je čitate, vidite `Allja, mir s njime, u toliko mnogo različitih svjetova, u svijetu pobožnosti, filozofije, misticizma, vojnih poslova, suda i pravde, fikhske znanosti itd. On nikada nije odsutan ni iz jednog domena ljudskog djelovanja."

Safijuddin Helli, pjesnik iz šestog vijeka hidžre, kaže o `Aliju, mir s njime, da je on skup različitih kvaliteta, on je vladar i mudrac, učen i hrabar, siromašan i darežljiv, plemenit i odlučan, odani vjernik i čovjek od akcije. On je heroj u svim ljudskim sferama, nešto što mi ne možemo biti, ali mi bar možemo održati izvjestan stepen ravnoteže među svim vrijednostima koje postoje kod pravog muslimana, u različitim životnim situacijama.

Piroda čovjeka

Mi znamo da postoje različita stanovišta o čovjekovoj prirodi, od kojih dva stoje suprotno jedan drugom: stav duhovnjaka (spiritualista) i stav materijalista.

Prema duhovnjacima (spiritualistima), čovjek je stvarnost sastavljena od tijela i duha. Duh je vječan i ne nestaje u trenutku smrti, a mi znamo da vjera i islamski tekstovi potvrđuju ovaj stav.

Prema materijalistima, čovjek sadrži samo ovu napravu od tijela koja se uništava smrću, i njeno raščlanjivanje na elemente, znači rastakanje čovjekove ličnosti.

Usprkos velikim razlikama u mišljenju, postoji nešto u čemu su obje grupe slažu, a to je da postoje neki nematerijalni elementi, koji se mogu nazvati intelektualni i koji daju čovjeku njegovu vrijednost i osobenost. Ukoliko se čovjek liši ovih elemenata, on će doći na nivo životinja. Pjesnik Sa`di je izrazio ovu ideju u sljedećoj pjesmi:

"Čovjekovo tijelo je oplemenjeno njegovom dušom, a ovaj fini prekrivač (vanjski izgled) nije znak čovječnosti ako bi čovjek bio poznat po svojim očima nosu, ustima i ušima kakva bi razlika bila između slike na zidu i čovječnosti?"

Postoji izreka: "Kako je lahko postati učenjak, a kako je teško biti ljudsko biće." Potrebno je toliko mnogo kvaliteta od kojih zavisi čovjekova ličnost i valjanost.

Postoje dvije vrste devijacija koje se javljaju kod pojedinca ili u društvu:

1. Anti-vrijednosti koje stoje prema vrijednostima, kao tiranija prema pravdi, ugnjetavanje prema slobodi, ateizam i nedostatak discipline prema pobožnosti i obožavanju, a glupost i zatupljenost prema mudrosti i inteligenciji. Većina devijacija ne pripada ovoj grupi jer ove anti-vrijednosti često bivaju poražene.

2. Druga grupa devijacija javlja se u obliku kancerogenog rasta jedne vrijednosti koja uništava sve druge vrijednosti. Na primjer, uzdržavanje od ovozemaljskih užitaka je vrijednost i kriterij humanosti, ali pojedinac ili društvo mogu se okrenuti asketizmu u tolikoj mjeri da ignorišu svaku drugu vrijednost. Može se reci da se ljudske vrijednosti mogu podvesti pod jedan pojam, kao što su izrazili naši gnostici, mistici i moderni teolozi, a to je osjećaj bola, nešto što nedostaje životinjama.

Bol je izvor neugodnosti, ali istovremeno bol daje svjesnost i budnost da se iznađe uzrok. Na ovaj način bol je blagoslov čak i ako uzrokuje izvjestan gubitak. Mevlana Rumi izražava ovu ideju u pjesmi:

“Znak i jecanje u bolesti obezbjeđuju budnost u to vrijeme. Kada se razbolite, vi osjećate kajanje i grijeh će vam se činiti ružnim. Zatim odlučite da slijedite pravu stazu i obećate da ćete u buduću biti poslušni.”

Prema tome, izvjesno je da bolest ima tu prednost da vam daruje stanje privatnosti i njege. Onda znate, vi koji tražite uzroke, da onaj koji osjeća bol, posjeduje veću svjesnost, jer što je veća svjesnost u boli, lice je blijeđe.

Ne osjećati bol je poput nedostataka osjećaja i razumijevanja. To je ravno neznanju. Šta je bolje, biti glup i neznalica i ne osjećati bol, ili biti svjestan i budan i osjećati bol?

Ponekad se kaže da je bolje biti mršavi Sokrat, nego debela svinja. Biti obrazovan i mudar, lišen konfora bolje je nego biti glupak koji uživa potpuni konfor.

Naša književnost je puna tvrdnji kako pamet lišava vlasnika udobnosti i lagodnosti.

Pjesnik kaže:

*Moja pamet i mudrost su moji neprijatelji,
ja želim da moje oči i uši nisu otvorene.*

Jedan drugi pjesnik kaže:

*Nemoj biti mudar i žaliti glupaka,
budi glupak da bi te mudri žalio.*

Ovakav stav je, naravno, pogrešan. Onaj koji dostiže nivo humanosti i shvata vrijednost osjećajnosti i bola, nikada ne kaže da su njegova pamet i mudrost njegovi neprijatelji. On bi prije trebao ponavljati Poslanikove riječi:

“Istinski prijatelj nekog pojedinca jeste njegova pamet, a njegov stvarni neprijatelj je njegovo neznanje.”

Onaj koji smatra da je njegova pamet njegov neprijatelj, nikada ne osjeća uznemirenost izazvanu neznanjem, naprotiv, on ne bi napravio ovakvu primjedbu. Kod fizičke bolesti, također, mora biti prisutna bol, inače se bolest ne bi mogla dijagnosticirati, te shodno tome liječiti. Bolest koja je iznenadna i bolest bez boli je najopasnija bolest.

Šta je ljudska bol? Ona ne podrazumijeva samo fizičke bolove. To je bol koja se smatra svetom od strane naših mistika i predstavlja posebnost, ona je prisutna samo kod ljudskih bića i zbog tog razloga ljudsko biće je bolje od meleka, jer melek je oslobođen boli. Ljudska bol je napor traženja Boga. Čovjek je stvarnost nastala Božanskim dahom u jedan drugi svijet i nije potpuno istorodan sa stvarima ovog svijeta. On ima osjećaj da je stranac, ima osjećaj otuđenosti od svih drugih stvorenja ovdje jer se oni svi mijenjaju, svi ugibaju i nestaju, pa nisu vrijedni da se čovjek za njih veže svojom privrženošću. Međutim, čovjek ima neprestanu

tjeskobu a to je ono što ga vuče prema pobožnosti i obožavanju Boga, obraćanju Njemu i približavanju Njemu kao svom prvotnom početku.

Postoje mnoge parabole u našem misticizmu o povratku čovjeka u njegov prvotni početak. Pjesnici govore o papagaju donesenom u kafezu iz Indije koji uvijek čezne da slomi kafez i da ponovo odleti kući. Mevlana priča o trsci koja je odrezana iz svoje lijehe i vi čujete jecanje frule koja tuguje zbog rastanka i čezne za ponovnim ujedinjenjem. Ponekad se poredi čovjek sa slonom koga moramo stalno tući po glavi, kako ne bi imao prilike da misli o svojoj domovini Indiji.

Većina od ovih parabola namjerava reći da ljudsko biće žudi za povratkom u sljedeći svijet, osjeća bol zbog rastanka i čezne za Božanskim ponovnim ujedinjenjem. Imam `Ali, u razgovoru sa Kumejl ibn Zijadom, izjavljuje da ne postoji niko kome on može otkriti tajnu svog srca. Međutim, on kaže da ima nekoliko pojedinaca na svijetu koji su dostigli tačku savršene sigurnosti i izvjesnosti u znanju i osjećaju da nema prostora koji bi ih dijelio od duha izvjesnosti. Ta stvar, tj. životnost, koju ljudi koji se prepuštaju zadovoljstvima i materijalisti teško postižu, je dosadna i slaba za njih, i ono što je izvor straha za materijaliste i one koji se prepuštaju zadovoljstvima, tj. blizina s Bogom, za one koji su spoznali ima značenje druženja. Oni se druže sa ljudima, ali njihov duh se vinuo tako visoko i dok su ovdje, oni su istovremeno u budućem svijetu, prolazeći kroz mistične i pobožne boli i obraćanja Bogu, kakva je imao `Ali.

Ova ljubav prema Bogu čini pobožnog čovjeka potpuno nesvjesnim o onome što se događa oko njega i on ne osjeća nikakav bol čak i ako izvučete strijelu iz njegovog tijela. Ova bol razdvajanja od Boga, i čežnje za Božanskom blizinom ne završava se sve dok on ne postigne svoj cilj, a to je spajanje s Bogom. Kur'an kaže da se srce utješi samo jednom stvari, a to je sjećanjem na Boga.

Mevlana navodi parabolu o čovjeku koji je bio u stalnom saobraćanju sa Bogom i nije prestajao spominjati Božije ime. Šejtan mu je jedanput došao i iskušavao ga govoreći kako bi trebalo da prestane sa svojim pozivanjima Boga. Jednog dana, šejtan je ponovo došao čovjeku i rekao mu: "Uz sva tvoja ponavljanja Božijeg imena i uz tvoje buđenje u svitanje dana, radi namaza i uz tvoju čežnju, da li si ikada čuo da ti on kaže: 'Evo me, ovdje sam...'" Da si otišao na bilo koja druga vrata i toliko molio, ti bi, najzad, dobio neki odziv." Ova primjedba se čovjeku učinila logičnim, tako da je on prestao da se moli. U snu, jedan nevidljiv glas ga je pitao zašto je napustio svoje obraćanje Bogu. On je odgovorio, da usprkos sve njegove čežnje i boli od ljubavi prema Bogu, on nikada nije primio odgovor. Glas je rekao: "Ja sam upućen od strane Boga da ti dam odgovor. Bol zbog ljubavi koju je on unio u tvoje srce je taj odgovor."

Imam `Ali, u svojoj dovi Kumejl, kaže:

"O Bože, oprosti mi onaj grijeh koji je uzrok da moje molitve tebi budu ograničene i da bol usljed toga bude uklonjena."

Prema tome, dova je cilj za sebe i nije uvijek sredstvo primanja povoljnog odgovora.

Druga grupa mislilaca tvrdi da je kriterij čovječnosti zapravo osjećaj boli prema Božijim stvorenjima i kao što pjesnik Sa'di, kaže:

Nije siromaštvo to što me natjeralo da poblijedim.

Ja sam blijed jer žalim siromašne.

Ako glad i bolovi drugih postanu teži od podnošenja vlastite gladi i boli, to je vrijednost koja je osnova ličnosti i izvor ostalih ljudskih vrijednosti. Ona uključuje osjećaj odgovornosti prema drugim ljudskim bićima i njihovim potrebama i patnjama.

Mi vidimo njegov savršen primjer u Imamu `Aliju, naročito tokom posljednjeg ramazana u njegovom životu. Za njega, taj mjesec je imao novo ushićenje, a za njegove ukućane bio je to

mjesec pun uzbuđenja, jer je ponašanje Imama `Alija bilo sasvim različito u odnosu na ponašanje u mjesecima posta iz prethodnih godina.

`Ali, mir s njim, govori o sljedećem ajetu iz Kur`ana:

“Misle li ljudi da će biti ostavljeni na miru ako kažu: ‘Mi vjerujemo!’ i da u iskušenje neće biti dovedeni?” (Kur’an, 29:2)

On kaže: “Čim je ovaj ajet upućen na zemlju, ja sam znao da još mnogo nesuglasica i kušnji očekuje ove ljude, pa sam pitao Poslanika, s.a.v.a., šta ovaj ajet znači a Poslanik je odgovorio: ‘Poslije mene moji ljudi će biti stavljeni na probu i kušnju.’ Ja sam rekao: ‘Oni koji su bili mučenici u Bici na Uhudu, a bilo ih je sedamdeset na broju, predvođenih Hamzom bin Abdul-Mutallibom, dok sam se ja osjećao tjeskobno zato što nisam primio blagoslov mučeništva. Zašto sam ja bio lišen toga?’ Poslanik je rekao: ‘Ako nisi bio mučenik tamo, bit ćeš mučenik na Božijem putu.’”

U Bici na Uhudu, `Ali je imao samo dvadeset pet godina, tek se oženio Fatimom i imao je Hasana kao svog potomka. Mlada porodica obično očekuje postepeni napredak u životu, dok je jedina `Alijeva želja bila da postane mučenik na Božijem putu. Poslanik je tada upitao `Alija: “Koliko ćeš mnogo moralne čvrstine pokazati u mučeništvu?” `Ali je odgovorio: “Molim te ne govori o moralnoj čvrstini, pitaj me radije koliko ću biti zahvalan.”

Zbog Poslanikovih izreka i znakova koje je `Ali prepoznao i objasnio, `Alijeva porodica i prijatelji su se zabrinuli. U tom posljednjem mjesecu posta, on je išao kao gost u različita mjesta da iftari, ali je jeo veoma malo. Njegova djeca su ga pitala zašto se on tako mnogo suzdržava od hrane. On je odgovorio da želi da se sastane gladnog stomaka sa Allahom. Zatim, oni su shvatili da `Ali iščekuje da se nešto ubrzo desi. Ponekad bi on pogledao nebo i rekao: “Ono što mi je moj dragi Poslanik, s.a.v.a., rekao, istina je i sasvim je blizu.” U noći prije devetnaestog dana ramazana, djeca su bila sa njim izvjesno vrijeme. Tada se Imam Hasan vratio svojoj kući.

`Ali je imao određeno mjesto za klanjanje, gdje se povlačio radi obraćanja Allahu, dž.š., nakon završenih privatnih i javnih poslova. Sunce još nije bilo izašlo kada je Imam Hasan otišao tamo da vidi svoga oca. `Ali je gajio posebnu ljubav prema Fatiminoj djeci. On je rekao svom sinu: “Dok sam sjedio tamo prošle noći, pao sam u san i usnio sam Poslanika, s.a.v.a., kome sam rekao: ‘Ja sam toliko mnogo propatio od tvojih ljudi.’ On je rekao: ‘Prokuni ih!’ Ja sam ih prokleo i zamolio Boga da me razdvoji od njih i da im pošalje nesposobnog čovjeka.”

Tako je čudno vidjeti ljude koji se ne slažu s `Alijem u slijedenju njegovog puta, i uzrokuju mu mnoge patnje. Takvi su bili Aišini sljedbenici koji su prekršili svoju zakletvu na vjernost i Mu`avija sa svojom lukavošću i domišljatošću, znajući dobro šta će najviše povrijediti `Alija, kao i oni pobunjenici Haridžije koji su srčano i očito napustili `Alija. Kada neko čuje o svim ovim tragičnim događajima, on se čudi `Alijevoj duševnoj snazi, i shvati zašto je u snu on govorio Poslaniku, s.a.v.a., o svojim patnjama.

Gakanje pataka se čuje ispred kuće a `Ali predosjeća da će uskoro glas jadikovke i žalopojke nadjačati gakanje pataka. Njegova porodica je izašla da ga zaustavi kako ne bi išao u džamiju toga dana i da mu predloži da pošalje nekoga drugoga da umjesto njega predvodi zajednički namaz. Najprije je pomenuo ime Dža`dat bin Hubejra, svog nećaka, koji bi ga mogao zamijeniti, ali je promijenio svoje mišljenje i rekao je da će on lično ići da predvodi molitvu. Zamolili su ga da uzme nekoga kao pratnju, ali on odbija. Kada su ga istog dana položili sa strašnom ranom, on je rekao:

“Kunem se Bogom da je udar mačem u moje čelo bio isti kao kad se onaj koji ljubi spoji sa svojim voljenim bićem, ili kao kad osoba koja traži u tamnoj noći izvor pored kojeg bi mogla postaviti svoj šator biva presretna što ga je našla.”

U svakom slučaju, dok je išao u džamiju, bio je veoma uzbuđen i pokušavao je da otkrije razlog svog uzbuđenja. On je osjećao da će se dogoditi veliki događaj. Nakon što je proučio poziv vjernicima na molitvu, on se oprostio sa zorom toga dana i rekao: “O zoro, da li je bilo dana u mom životu kada si došla i zatekla me usnulog?” Od tog trenutka njegove oči će biti zatvorene zauvijek. Pošto je sišao sa postolja na kojem je stajao, rekao je: “Otvori put vjerniku koji se bori.” Ovdje ga vidimo kao savršenog čovjeka koji se u svim svojim borbama, koje su prave epopeje, uvijek sjećao Boga, i ničega se nije bojao na svom putu ka Njemu. Kao što su ranije kazali učeni ljudi: “Čovjek je sam svoja kapija kroz koju ulazi u duhovni svijet.” Prema tome, postoje elementi u čovjekovom biću koji nisu u skladu sa svijetom materije. To nije samo ono što su stari psiholozi vjerovali, nego i savremeni psiholozi, također, to potvrđuju.

Božiji Poslanik kaže: “Onaj ko spozna sebe, spoznao je i Boga”, a Kur’an, u usporedbi sa ostalim stvorenjima, posvećuje posebnu pažnju čovjeku.

Kur’an kaže: “Mi ćemo im pružati dokaze Naše u obzorjima, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je Kur’an istina. A zar nije dovoljno to što je Gospodar tvoj o svemu obaviješten?” (Kur’an, 41:53)

Možda ćete se zapitati koji su to elementi kod čovjeka koji se ne mogu objasniti materijalnim stvarima. Ovo zahtijeva dugu raspravu i odnosi se na ljudske vrijednosti i čovjekovu humanost. U slučaju životinja, nema razdvajanja među njima i njihovim vrstama: konj je konj, pas je pas, tigar je tigar. Međutim, čovjeku može nedostajati čovječnost, a to su one vrijednosti koje su osnova ličnosti i iako one pripadaju ovom svijetu, one nisu dodirljive i prije su duhovne nego materijalne.

Drugo, ono što je kriterij čovječnosti kod čovjeka i što mu daje ličnost, nije isklesano od strane prirode ili bilo koga drugog, nego od strane samog čovjeka. Imam `Ali ibn Musa Rezza, osmi Imam, kaže: “Ono što je tamo se prepoznaje kroz ono što je ovdje.” Kao što je ranije spomenuto, sve ljudske vrijednosti mogu se rezimirati u jednu jedinu vrijednost, a to je posjedovanje osjećaja boli iznad raznih ljudskih bolova, ili boli svakog ljudskog bića. Bol je to što je čovjek stranac na ovom svijetu i što je odvojen od svoje suštine u drugi svijet. On čezne da se vrati svojoj vlastitoj kući i Bogu, iz zemaljskog svijeta u Džennet iz kojeg je izvučen. Ipak, njegov dolazak na ovaj svijet nije pogrešan i uzaludan, nego je urađen sa svrhom.

Bez obzira kakvo uzvišeno stanje i savršenstvo čovjek postiže, on još uvijek osjeća da nije dostigao krajnje stanje uzvišenosti i savršenstva. On nešto želi i kada to obezbijedi, on ne osjeća više vezanost za to. Neko je rekao: “Obilazio sam strani muzej kada sam vidio statuu veoma lijepe žene kako leži na krevetu i zgodnog mladog čovjeka kako stoji na krevetu sa jednom nogom na podu, a lice mu je bilo okrenuto od žene, kao da je u položaja kada će početi bježati od nje.” On nije mogao razumjeti šta je skulptor mislio izraziti ovom scenom. On je nekoga pitao šta je to značilo i rečeno mu je: “Ova scena pokazuje Platonovu misao da se muškarac okreće sa velikom ljubavlju i žarom prema nečemu, ali pošto to dostigne, ta ljubav izumire i sagori. To je početak dosade, gubljenja naklonosti i bježanja.”

Ostali koji su dublje razmišljali o ovom pitanju kažu da je čovjek biće koje može biti u ljubavi sa onim što je ograničeno i sklono kvarenju. On čezne za apsolutnim savršenstvom i ne voli ništa. To znači čezne za Božijom ljubavi. Čak i oni koji poriču Boga ili ga čak vrijeđaju, nisu svjesni da u dubini svoje prirode oni vole Boga, ali su izgubili svoj put i voljenog. Muhjuddin Arebi kaže da nijedno ljudsko biće nikada nije voljelo nikoga drugog osim Boga. Poslanici nisu došli da uče bića Božijem imenu i obožavanju Boga, jer je to nerazdvojivo od ljudske prirode. Oni su došli da pokažu razliku između pravog i pogrešnog puta i da kažu ljudima da su oni stvarno zaljubljeni u apsolutno savršenstvo. Ako mislite da su novac ili položaj u društvu savršenost, vi nemate pravo. Poslanici su došli da uklone lažne koprene i omoguće

ljudima da pronađu svoje voljeno biće putem ljubavi, u molitvama kakve smo vidjeli kod `Alija.

Kur'an kaže: "One koji vjeruju i čija se srca, kad se Allah spomene smiruju, a srca se doista, kad se Allah pomene smiruju!" (Kur'an, 13:28)

Kur'an ne upućuje ljude da ne traže bogatstvo, položaj i komfor, ali kaže da ove stvari ne daju mira i sigurnost, jer one nisu njihov krajnji cilj.

Druge škole mišljenja naglašavaju ljudsku bol za Božijim stvorenjima, a ne za Bogom. Govoreći o čovjekovom napretku prema savršenstvu, gnostici kažu da čovjek kreće na četiri putovanja:

1. čovjekovo putovanje prema Bogu,
2. njegovo putovanje sa Bogom u Bogu, u značenju poznavanja Njega,
3. njegovo putovanje sa Bogom prema Božijim stvorenjima,
4. njegovo putovanje sa Bogom među stvorenjima za njihov spas.

Ništa ne može biti bolje rečeno od navedenih tvrdnji. Sve dok je čovjek razdvojen od Boga, sve je pogrešno. Ali nakon obraćanja Bogu, spoznajom Njega i približavanjem Njemu, i osjećanjem Njega sa sobom, on se vraća Njegovim stvorenjima u društvu s Bogom, on pomaže i spašava ih, i dovodi ih bliže Bogu.

Ako kažemo da čovjek putuje od ljudi prema Bogu, on ne postiže ništa. A ako kažemo da se kreće prema ljudskim bićima, a da se ne kreće prema Bogu, on će biti poput današnjih materijalističkih škola, nesposobnih da bilo šta učine jer je to apsolutno pogrešno. Jedino oni koji su najprije sebe oslobodili od robovanja prirodi i drugim ljudskim bićima mogu osloboditi ostale. To znači slobodu od sopstvenih tjelesnih želja na prvom mjestu, a zatim, od dominacije vanjske prirode i ostalih ljudskih bića na drugom mjestu.

Da li je čovjek, sa stanovišta Islama, neko ko osjeća bol drugih ili osjeća bol za Bogom, a zatim osjeća bol Njegovih stvorenja?

Kur'an kaže: "Pa zar ćeš ti za njima od tuge svisnuti, ako oni u govor neće da povjeruju?" (Kur'an, 18:6)

Ovaj ajet pokazuje kako je Poslanik, s.a.v.a., bio spreman da vodi i oslobodi ljude od zatočeništva i teškoća ovoga svijeta, te da je čak bio spreman da se žrtvuje za njihovo dobro.

Dva naredna ajeta se odnose na ista pitanja:

"Ne objavljujemo Kur'an da se mučiš." (Kur'an, 20:2)

"Došao vam je Poslanik, jedan od vas, teško mu je što ćete na muke udariti, jedva čeka da pravim putem pođete, a prema vjernicima je blag i milostiv." (Kur'an, 9:128)

Tako, Poslanik, s.a.v.a., osjeća za sva ljudska bića i za njih čini sve što može. Musliman mora imati osjećaje, kako prema Bogu, tako i za njegova stvorenja. Često ste viđali oca koji se toliko brine i troši tako mnogo novca za obrazovanje svoje djece, pa za njega kažu da je pohlepan u pogledu svoje trgovine. Poslanik također pokazuje isti žar za svoj narod.

Imam `Ali, mir s njime, također pokazuje isto osjećanje kao što je navedeno u Nehdžul Belagi.⁷ On prima izvještaj iz Basre da je Osman ibn Hunejf učestvovao u gozbi. Nije bilo pijenja, kockanja i razvrata, međutim, `Ali prekora upravnika zbog prisustvovanja aristokratskoj gozbi na kojoj nijedna siromašna osoba nije bila prisutna. `Ali počinje da opisuje svoju vlastitu bol, govoreći kako je on mogao dobiti svu udobnost i zadovoljstvo za sebe da je želio, ali on ne bi dozvolio da mu život prođe u ispunjavanju strasti. On misli o svima onima, u različitim zemljama, koji su siromašni i koji su u velikoj nestašici. Ovo je ono što se podrazumijeva pod pojmom "osjećaj boli" za druge. On kaže:

⁷ Nehdžul-belaga, pismo 45.

“Treba li da budem zadovoljan sa titulom halife i zapovjednika nad vjernicima a da ne dijelim nevolje vjernika?”

Avicena poredi ovu bol sa pojavom svraba koji je bolan ali ugodan kada neko ogrebe samoga sebe. To nije gorko osjećanje. U žalosti za Imamom Husejnom suze se liju, jer čovjek osjeća bol, a ipak čovjek voli to da čini i da učestvuje na takvim ceremonijama. Tamo čovjek osjeća da duh nije sam, nego je to duh svih tijela. Takav duh podstiče čovjeka da nosi zakrpane cipele usprkos svih raspoloživih sredstava, a sve da bi se ujedinio sa duhom poput `Alijevog.

Pjesnik iskazuje žalost nad onim koji je velik, jer, pošto je velik, on osjeća bol svakog čovjeka i njegov zadatak postaje presudan. `Ali vidi ženu koja nosi mješinu za vodu i misli da ona mora biti usamljena jer je prisiljena da obavlja takav zadatak. On joj se približi i učtivo joj ponudi pomoć. Ona prihvata ponudu i po dolasku kući, on je pita da li ona ima nekoga da joj pomogne. Ona kaže da je njen muž ubijen u službi `Ali ibn Ebi Taliba i ona nema nikoga da se brine o njoj. Pošto je ovo čuo čitavo `Alijevo biće je utonulo u žalosti, on nije mogao spavati cijelu noć. Sljedeće jutro, on i njegovi sljedbenici, donijeli su namirnica njenoj djeci, a ponekad bi im on skuhao nešto mesa, hranio bi ih i milovao, govoreći: “Oprostite `Aliju što vas je zanemario.” Zatim, bi potpalio peć i došao blizu peći kako bi osjetio vrelinu vatre i rekao sebi: “`Ali, osjeti ovu vrelinu kako ne bi zaboravio vrelinu Džehennema zbog zanemarivanja siročadi, siromašnih i ostalih.” Ovo je primjer savršenog islamskog Imama.

Kao što sam ranije rekao, kada se počnu cijeliti isključivo pojedine vrijednosti, tada one, u krajnjem slučaju, poništavaju druge vrijednosti, kao što sklonost prema obožavanju dostigne taj stepen da se zaborave sve druge vrijednosti. Sada osjećam da još jedan talas isključivosti tek što se nije razvio, a to je okrenutost prema socijalnim pitanjima Islama i zanemarivanje dužnosti prema Bogu. Ako bi trebalo da skrenemo sa staze umjerenosti u Islamu, kakva bi razlika bila između zaboravljanja društva okretanjem prema obožavanju i obrnuto?

Kur'an kaže: “Muhammed je Allahov Poslanik, a njegovi sljedbenici su strogi prema nevjernicima, a samilosni među sobom; vidiš ih kako klanjaju i licem na tle padaju želeći Allahovu nagradu i zadovoljstvo, na licima su im znači tragovi padanja licem na tle. Tako su opisani u Tevratu. A u Indžilu: oni su kao biljka kad izdanak svoj izbací, pa ga onda učvrsti, i on ojača, i ispravi se na svojoj stabljici izazivajući divljenje sijača, da bi on s vjernicima najedio navjernike. A onima koji vjeruju i dobra djela čine Allah obećava oprost i nagradu veliku.” (Kur'an, 48:29)

U drugom ajetu Kur'an kaže: “Allah voli one koji se na Njegovom putu bore u redovima kao da su bedem čvrsti.” (Kur'an, 61:4)

Ovaj ajet opisuje Poslanikove, s.a.v.a., sljedbenike i one koje je on odgojio, a one koji pokrivaju lice istine naziva “neprijateljima istine” protiv kojih vjernici čvrsto stoje, a kada su među čestitima, oni su savršeno ljubazni i jedinstveni.

Ovo je socijalna karakteristika islamskog društva, koja je bila zanemarivana stoljećima. Kur'an nastavlja da govori, u suri 48. ajet 29. o narodu koji ima visoku društvenu svijest, koji uvijek moli Boga za više i kvalitetnije društvo i želi Božije zadovoljstvo. Ovo je visoki stepen njihovog obožavanja.

Na drugom mjestu Kur'an kaže: “Oni se kaju, i Njemu klanjaju, i Njega hvale, poste, i molitvu obavljaju, i traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćaju i Allahovih propisa se pridržavaju. A vjernike obraduj!” (Kur'an, 9:112)

Ovo su Božanska svojstva naroda i onih koji reformišu društvo.

I na drugom mjestu Kur'an govori o tome: “Oni koji budu strpljivi, i istinoljubivi, i Allahu poslušni, i oni koji budu milostinju udjeljivali, i koji se budu u posljednjim časovima noći za oprost molili.” (Kur'an, 3:17)

Riječ “strpljivost” koja stoji u Kur’anu ima značenje “izdržljivost” naročito za one koji su poštenu i istinoljubivi u borbi, a sve vrijednosti, navedene u ajetu, su nerazdvojive.

U različitim hadisima se navodi opis ashaba Imama Hudždžeta, dvanaestog Imama: “Cijelu noć oni ibadete, a danju se lavovski bore.” Postoji jedan drugi hadis koji govori o Poslanikovim sljedbenicima, u kojoj se kaže: “Poslanik je jednog dana, po svom običaju, otišao da posjeti ashabe Sofe. Bilo je to između zore i izlaska Sunca. On je vidio mladog čovjeka kako tetura, očiju upalih u duplje, vrlo blijedog izgleda. Poslanik ga je upitao: “Kako si počeo svoje jutro?” On je odgovorio: “Ja sam ga započeo sa sigurnošću”, u značenju: “Ono što ste nam pričali i ono što smo čuli, ja sam to spoznao pronicljivošću.” Poslanik je rekao: “Postoji znak za sve. Šta je znak tvoje sigurnosti?” On je odgovorio: “To što me danju drži žednim, a noću besanim”, u značenju da mu njegova sigurnost ne dozvoljava da prekine svoj post ili da spava. Poslanik je rekao: “To nije dovoljno. Ja želim više znakova.” On je odgovorio: “Sada kada sam u ovom svijetu, ja imam viziju drugog svijeta i čujem glasove onih koji su kako u Džennetu tako i u Džehennemu. Dopustite mi da imenujem one, od tvojih sljedbenika, koji su u Džennetu i one koji su u Džehennemu.” (Mevlana je opjevao ovo u pjesmi). Tada je Poslanik je upitao: “Šta je tvoja želja?” On je odgovorio: “Mučeništvo na Allahovom putu.” Prema tome, čovjek s ovakvim željama je pravi musliman, i on u tom duhu provodi svoje dane i noći. Upravo njegov osjećaj za Boga je uslovio nastanak njegovog osjećaja boli za sve drugo.

Kur’an kaže: “O vjernici, tražite sebi pomoć u strpljivosti i obavljanju molitve! Allah je doista na strani strpljivih.” (Kur’an, 2:153)

Da biste bili pravi musliman u društvu, vi morate klanjati potpuno iskreno. Neki ljudi preziru namaz, smatraju da namaz pristaje starim ženama i misle da je prosvjetljenje društvena kategorija. Možda ste čuli da je Omer izostavio iz ezana rečenicu: “Požurite na najbolje djelo.” On je to smatrao korakom naprijed prema prosvjetljenosti, ali nije bio u pravu. Vrijeme u kojem je on živio predstavlja vrhunac pobjeda i uzbuđenja islamskog džihada. Vojnici su napadali neprijatelje u grupama, usprkos tome što su bili brojčano mali, oni su pobjeđivali. Brojčano ih nije bilo više od pedeset do šezdeset hiljada, a ipak su se borili protiv dvije imperije od kojih je svaka imala armiju od nekoliko stotina hiljada vojnika. Vojnici za Islam borili su se na dva fronta i bili su pobjednici na oba. Omerov razlog za izostavljanje spomenute rečenice je zbog toga što, kada se ljudi pozivaju na namaz, a što je najveći oblik pobožnosti i najveće dobro djelo, oni bi mogli pomisliti da nema potrebe se odazivati na druga dobra djela, kao što je džihad, jer bi ih to moglo okrenuti od namaza, pa bi ga zamijenili drugim dobrim djelima. On je predložio da se stavi rečenica: “Bolje je klanjati nego spavati.” umjesto “Požurite na najbolje djelo.”

On nije razmišljao o tome zašto je mala vojska za Islam pobjednička. Da li je bila u pitanju nadmoćnost Arapa u oružju nad oružjem Perzijanaca i Rimljana? Ne, jer su dvije civilizirane zemlje, u tom historijskom razdoblju, bile dobro opremljene, dok je oružje Arapa bilo beznačajno. Da li je to bilo zbog toga što je arapska rasa bila jača? Ponovno ne, jer vidjeli smo šta je Shapour, perzijski kralj, uradio Arapima, i kako je željeznim lancima okovao njihova ramena. Snaga vjere bila je ta koja je porazila perzijsku i rimsku vojsku, a snaga se crpi iz rečenice ezana “požurite na najbolje djelo.” Kada čovjek bdije noću radi obraćanja Bogu, on dobiva moralnu snagu. Namaz znači obnavljanje vjere, a ponavljanje rečenice u molitvi “Bog je najveći” čini da sve drugo izgleda malo i beznačajno. Takav čovjek, vidjevši na stotine hiljada vojnika ispred sebe, kaže sam sebi: “Bog je veći od svega, sve snage pripadaju njemu, i mi treba da se pouzdamo u Njega.” Upravo je namaz to što mu daje snagu. Kada treba da se ide u džihad, dužnost je svakog pojedinca da ide, a njegov ostanak na namazu u džamiji biva zabranjen. Uslov da bi namaz bio prihvaćen kod Boga, jest da se krene

u borbu, dok je uslov da bi borba bila prihvaćena kod Njega, jeste da se izvrši namaz. Namaz bez borbe je bezvrijedan i nevažeci.

U sistemu islamskih vrijednosti namaz se nalazi na vrhu, ali on mora biti takav da uslovi pod kojima se obavlja odgovaraju kriterijima u Kur'anu. Namaz je istinski jedino kada pokaže svoje dejstvo u ustezanju od loših djela. Tek tada namaz vodi do drugih uzvišenih vrijednosti.

'Ali, mir s njime, je sunce svih islamskih vrijednosti i osebjuna ličnost. Jednom prilikom mi ga vidimo kao borca iz epova, kao da je cijelog svog života bio vojnik. Zatim, nalazimo ga na drugom mjestu, kao mistika koji ne zna ništa drugo sem želje da bude zajedno sa Bogom. Kao primjer, mi navodimo dva slučaja iz Nehdžul-belage. Prvi je vojni sukob 'Alija sa Muavijom na Siffinu, na obali Eufrata. Muavija je naredio svojim ljudima da blokiraju put prema rijeci tako da 'Alijevi ljudi ne bi mogli pristupiti vodi, pa bi se zbog toga povukli.

'Ali je predložio da se pregovara sa njima kako bi se riješio ovaj problem, kao i da bi se spriječilo nepotrebno krvoproliće između dvije grupe muslimana. Muavija je razmotrio ovaj prijedlog na svom ratnom vijeću i bilo je odlučeno da se ne dozvoli 'Alijevim ljudima pristup vodi. 'Ali je održao govor svojim ljudima, koji je imao više učinka nego hiljadu doboša, truba i vojnih pjesama. On im je iznio činjenicu da je Muavija sakupio izvjestan broj pokvarenih ljudi i blokirao pristup 'Alijevim ljudima vodi, i još je dodao:

“Oni vam išću zalogaje borbe. Zato, ili ostanite u sramoti i na položaju najnižem, ili namočite krvlju sablje svoje i ugasite vodom žeđ svoju. Smrt je živjeti u potčinjenosti, dok je život umrijeti kao pobjednik. Pazite, Muavija, doista, vodi malu skupinu pobunjenika i drži ih u tmuni o činjenicama istinskim, s posljedicom da oni podmeću prsa svoja kao mete smrti.”⁸

Zatim je izgovorio rečenicu koja je izazvala mnogo uzbuđenja među svima. On ih je pitao o tome šta znače život i smrt i rekao: “Da li je život samo hodanje, jedenje i spavanje? Da li smrt podrazumijeva čin sahranjivanja čovjeka u zemlju? Ne, ono prvo nije život, a ovo drugo nije smrt. Život je, umrijeti kao pobjednik, a smrt je živjeti kao osuđen i pobijeden.”

'Alijevi ljudi su brzo napredovali i prisilili su neprijatelja da se povuče. Sada je Muavijina vojska bila lišena vode. Muavija je napisao 'Aliju pismo moleći ga za pristup vodi, čemu su se usprotivili 'Alijevi sljedbenici. Međutim, 'Ali je bio protiv neviteškog postupka i rekao je da se oni ne smiju boriti protiv neprijatelja stvaranjem poteškoća. Sticanje pobjede na taj način ne priliči muškarcima i nedostojno je za njega kao muslimana. Na ovaj način, 'Ali je pokazao da su muževnost i velikodušnost osobine uzvišenije od hrabrosti. U svojoj pjesmi Mevlana naziva 'Alija Božijim junakom (lavom) po hrabrosti, ali on kaže da niko ne može opisati njegovu velikodušnost.

Zatim, mi nalazimo 'Alija u drugačijem prizoru i drugačijoj odjeći, kada se oslobodi javnih dužnosti i utone u namaz i pobožnost, izgovarajući sljedeću molitvu: “O Bože, ti si veći drug tvojim odabranim ljudima od bilo kojeg prijatelja. Ti si spremniji od bilo koga drugog da pomogneš onima koji vjeruju u Tebe. Ti posmatraš najdublje misli i tajne Tvojih prijatelja i onih koji Te vole, Ti potpuno poznaješ njihovu unutrašnjost i znanje, i znaš da njihova srca biju i čeznu za Tobom.”

Vi bi trebali slušati Kumejlovu dovu koja je, ustvari, 'Alijeva dova i u sadržaju ona se diže u mističke visine. Postoji nešto u njoj iza dva svijeta. To jedino pokazuje odnos iskrenog, poniznog i zaljubljenog sluga prema svetom biću. Način na koji se Imam 'Ali i Imam Zejnul Abidin obraćaju Bogu na početku mjeseca ramazana pokazuje nam kakav treba da je naš prvi korak u približavanju Bogu, da bismo, nakon toga, vršili naše ostale dužnosti prema sebi i društvu. Trebali bismo se suzdržavati od jednostranosti.

⁸ Nehdžul-belaga, govor 51., 71. str. u prijevodu na bosanski.

Imam Sadik je upravo pred smrt sazvaio svoje rođake i prijatelje i izrekao jednu rečenicu prije nego što je udahnuo posljednji put. On je rekao:

“Naše posredovanje ne obuhvata one koji namaz uzimaju olahko.”

‘Alijev život se može podijeliti u šest faza, od kojih nas najviše iznenađuje posljednja od njih. Prvi period je faza od njegovog rođenja do Poslanikovog poslanstva. Drugi period je od Poslanikovog poslanstva do njegovog preseljenja u Medinu. Treći period, za razliku od druga dva, počinje od Poslanikovog preseljenja do njegove smrti. Četvrta faza počinje od Poslanikove smrti do `Alijevog halifeta, period od dvadeset i pet godina. Peta faza je njegovih četiri i po godine halifeta! A šesta, ili posljednja faza, je ona koja je trajala samo dva dana, od časa kada je primio udarac mačem u glavu do njegove smrti, jer je umro smrću mučenika.

Posljednja faza je najiznenađujuća od svih, djeluje upravo zapanjujuće, jer `Ali pokazuje svoje savršenstvo kao ljudsko biće koje će se suočiti sa smrću. Pošto je zadobio udarac mačem, on je izrekao dvije rečenice, prvu: “Uхватite čovjeka!” I drugu: “Kunem se Bogom Kabe, spašen sam (pogibijom na Božijem putu)!”

Ljekar koji se zvao Asjed bin `Amr doveden je njemu i poslije pregleda ustanovio je da je otrov ušao u `Alijevu krv. On je rekao da ne može ništa učiniti i preporučio je da Imam načini svoju oporuku. Kada je Umm Kulsum, Imamova kćerka, vidjela Ibn Muldžema, razgovarala je s njim ljutito i pitala ga zašto je tako postupio prema njenom ocu i izrazila je nadu da će se `Ali oporaviti. Prokleti čovjek je rekao: “Nema nade, ja sam kupio ovaj mač za hiljadu dinara i platio sam još hiljadu da se umoči u otrov. Otrovan je tako jak da ne samo da bi ubio tvog oca, već bi mogao ubiti sve ljude u Kufi ukoliko bi se iskoristio protiv njih.”

Oni su donijeli `Aliju mlijeko, a on je rekao ljudima oko sebe da ljubazno postupite sa ubojicom. Zatim se obratio rodbini i prijateljima rekavši: “O potomci Abdul-Muttaliba, nakon moje smrti nemojte izaći među ljude i govoriti šta mi se dogodilo i ne optužujte tog i tog čovjeka. Ne, moj ubica je samo jedan čovjek.”

On je zatim rekao svom sinu Imamu Hasanu: “Moj sine, ovaj čovjek je zadao tvom ocu jedan udarac mačem. Poslije mene vi imate izbora ili da ga oslobodite ili da ga kaznite. Ako se opredijelite za ovo drugo, uradite to samo jednim udarcem mača, bilo da ga ubijete ili ne.”

Zatim je upitao da li su čovjeka nahranili i da li su sa njim dobro postupali. Ovako je on, dakle, postupao sa svojim neprijateljem i upravo zbog toga Mevlana ga u svojoj pjesmi naziva Božijim lavom i kaže da niko ne može opisati stepen njegove velikodušnosti.

Sve ovo pokazuje `Alijevo viteštvo, muževnost i humanost. Otrovan se širi sve više i više, a njegovi sljedbenici ga oplakuju jecajući, ali pri svemu tome na njegovim usnama se vidi osmijeh kada kaže:

“Kunem se Bogom da ovo što se meni dogodilo nije neprijatno. Ova smrt i šehadet (smrt na Božijem putu) jeste nešto za čim sam čeznuo cijelog života i utoliko bolje što se to dogodilo u vrijeme namaza.”

Zatim se `Ali osmjehuje osmijehom koji je poznat među Arapima. Pustinjski Arapi su imali naviku da borave tamo gdje ima trave i kada tu travu iscrpe, oni su se selili bilo gdje dalje. Po toplom vremenu oni su noću tražili mjesto gdje mogu naći vodu. On je rekao:

“Ja sam kao zaljubljeni koji je pronašao svoju ljubljenu, ili kao čovjek koji traži vodu po tamnoj noći i prepun radosti zato što je našao vodu.”

U posljednjim trenucima svi su bili oko `Alijeve postelje. Otrovan je učinio svoje i s vremena na vrijeme `Ali je padao u komu, a kada bi otvorio oči, govorio je prisutnima. Njegove posljednje riječi bile su žarke i činile su govor od dvadeset tačaka, upućen prvo njegovim

sinovima, Hasanu i Husejnu, a zatim njegovoj drugoj djeci i konačno svim ljudima koji mogu čuti njegove riječi sve do Sudnjeg dana.⁹

Općenito, svako ko je osnovao filozofsku školu ima teoriju o čovjekovom savršenstvu ili o savršenom čovjeku. Ono što se naziva etika odnosi se na ono što treba biti, a ne na ono što jeste, i ukoliko čovjek može steći etičke kvalitete, on će dostići vrh čovječnosti. Stanovišta različitih škola, vezana za pojam savršenog čovjeka, mogu se rezimirati na sljedeći način:

1. Jedno stanovište je ono koje zauzimaju intelektualci, koji gledaju čovjeka kroz njegove mentalne kvalitete, te misle da je njegovo biće njegov um i njegova sposobnost mišljenja. Ovo je stanovište starih filozofa, uključujući i Avicenu, za njih je savršen čovjek bio mudrac, a njegovo savršenstvo leži u njegovoj filozofiji. Pod teoretskom filozofijom, oni su smatrali odgovarajuća opća poimanja čitavog postojanja, a to je različito od nauke koja znači poimanje samo dijela postojanja.

Da bismo pokazali razliku između nauke i filozofije, dajemo slijedeće objašnjenje koje će ilustrovati ovo pitanje. Možda vi želite saznati nešto o gradu Teheranu. Ovo znanje može biti opće ili posebno. Urbanist može nacrtati plan grada da bi pokazao njegove granice i podjele na razne kvartove, parkove, ulice i trgove u kojima vi ne biste mogli smjestiti svoju kuću. Neki drugi čovjek može dati detaljnije informacije o kvartovima, koje glavni inženjer ne može. Filozof vam daje plan i sliku cjelokupnog postojanja i pokušava da nađe njegovo porijeklo i uzrok, njegov početak i kraj, i njegove faze i opća načela. Ako pitate ovog čovjeka nešto o biljci, životinji, kamenu, zvijezdi ili Suncu, on neće moći da odgovori na vaše pitanje. Za filozofa slika svijeta kao cjeline je značajna, čak i ako detalji mogu biti nejasni ili čak nepoznati.

Za intelektualce, cilj je pronaći opću sliku, a njegovo dostizanje je znak savršenstva, u kojem je svijet intelekta u skladu sa objektivnim svijetom. Oni su mislili da je ovo bilo moguće putem metoda rezonovanja, logike i razmišljanja. Oni su vjerovali u dva tipa filozofije:

a) teoretska filozofija ili poimanje svijeta kakav jest,

b) praktična filozofija, koja znači kompletnu prevlast čovjekovog intelekta nad svim njegovim strastima i duhovnim sposobnostima.

Naše knjige o etici prosuđuju o stvarima na ovoj osnovi i naša etika je sokratovska, zasnovana na intelektu. Da li vaš intelekt dominira vašom strašću ili obrnuto? Da li vaš intelekt dominira

⁹ Oporučujem vam da budete svjesni Boga i da ne čeznete za svijetom ovim, makar on tražio vas. Ne žalite ni za čim što vam je uskraćeno od njega. Govorite istinu i radite za nagradu. Budite protivnici tlačitelju a pomagači tlačenom. Oporučujem vama i svoj djeci mojoj i članovima porodice moje i svakome do koga dospije ova pisana oporuka moja da budete svjesni Boga, da valjano uređujete poslove svoje i otklanjate nesuglasice između sebe, jer čuo sam djeda vašeg – mir i blagoslovi Božiji neka su s njim i njegovim! – kako kaže: Popravljanje odnosa međusobnih bolje je od namaza neobaveznog i posta neobaveznog.'

Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu siročadi! Ne dopustite da gladuju i neka u prisutnosti vašoj ne budu upropašćeni. Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu susjeda vaših, jer su oni oporuka Vjerovjesnika! Toliko je oporučivao ophođenje lijepo s njima da smo pomišljali da ce učiniti da jedan drugoga nasljeđuju. Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu Kur'ana! Neka vas niko drugi ne pretekne u postupanju po njemu. Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu namaza, jer je on stup vjere vaše! Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu Kuće Gospodara vašeg! Ne napuštajte je dok ste živi, jer ako ona bude napuštena, ni vi nećete biti oni na koje se ugleda. Bojte se Boga i, opet, bojte se Boga u pogledu džihada imecima vašim, životima i riječima na putu Božijem! Ustrajte u prijateljstvu međusobnom i žrtvovanju jednih za druge. I čuvajte se svađanja i napuštanja međusobnog. Ne odustajte od pozivanja na dobro i odvrćanja od zla, pa da zli među vama upravljaju nad vama, kada ćete moliti, ali vam to neće prihvaćeno biti. Potom je on rekao: O sinovi Abdulmuttaliba, doista vas ne želim vidjeti kako grubo gazite u krvi muslimana vičući: 'Ubijen je Zapovjednik vjernih!' Pripazite dobro! Ne ubijte nipošto za me ikog osim ubojice moga! Pričekajte! Ako umrem od ovoga udara njegova, onda ga udarite. Udarac za udarac. I ne unakazujte čovjeka, jer sam doista čuo Poslanika Božijeg – mir i blagoslovi Božiji neka su s njim i njegovim! – kako kaže: 'Čuvajte se unakazivanja, makar se radilo o psu bijesnom!' *Staza rječitosti*, 47. pismo (oporuka)

vašom ljutnjom i strahom ili je obrnuto? Prema tome, ako možete urediti da poimate svijet kroz rezonovanje i omogućiti vašem intelektu da vlada vama samim, tada ste vi savršen čovjek. (Ovo je mišljenje intelektualaca. op.ur.)

2. Jedna druga škola je škola ljubavi ili gnosticizma. Ljubav podrazumijeva srčanu odanost Bogu. Za razliku od intelektualne škole koja je škola razmišljanja, a ne kretanja i u kojoj su sva kretanja intelektualna, škola ljubavi je sva kretanje, vertikalno prije nego horizontalno, iako u kasnijoj fazi ona zauzima horizontalni smjer. Najprije to je let prema gore, prema Bogu. Oni ne vjeruju u zaključivanje i razmišljanje kao sredstvo napredovanja, upravo je duh čovjekov, ono što se kreće naprijed sve dok ne dođe do Boga. Ova škola napada školu intelekta i ovakvo shvatanje predstavlja osnovu jedne od najsuptilnijih rasprava u našoj literaturi, rasprave između ljubavi i intelekta i oni koji su uključeni u ovakve rasprave i sami su većinom gnostici koji su dali prednost ljubavi nad intelektom. Ova škola smatra intelekt kao mali dio čovjekovog postojanja i jedino kao sredstvo dok je čovjekova suština u njegovom duhu koji pripada svijetu ljubavi i ne uključuje ništa drugo sem okrenutosti prema Bogu. Upravo zbog toga, sljedbenici ove škole, kao što je pjesnik Hafiz, više vole ljubav i opijenost tom ljubavlju nego intelekt. Njihov monoteizam je jedinstvo postojanja, koje uzima oblik apsolutne istine, jednom kada ljudsko biće dostigne taj položaj. To znači da savršen čovjek postaje na sliku Boga. (op.ur. Ovo je stav gnostika.)

3. Jedna druga škola misli, govori o savršenom čovjeku koji nije zavisn ni od ljubavi ni od intelekta, nego je pak zavistan od moći, podrazumijevajući pod tim silu, jačinu ili nešto slično. U staroj Grčkoj postojala je grupa mislilaca koji su se nazivali sofist, oni su izričito tvrdili da je moć pravo, a slabost je značila odsustvo prava. Pravda i nepravda za njih nisu imali značenja, pošto je moć pravo, te svako ljudsko biće nastoji da dobije moć bez ikakvog uslova ili ograničenja.

U posljednja dva vijeka, ova ideja je oživljena od strane njemačkog filozofa Ničea. On i njegovi istomišljenici smatraju da su istina, poštenje i dobrota nonsens, besmislica. Ako je jedna osoba slaba, to je njena vlastita greška i ona zaslužuje da bude pobijedena. Niče vjeruje da su religiju izmislili slabi, a on se sam suprotstavlja religiji. Ovo je suprotno stanovištu koje je zastupao Karl Marks, kako je religija otkrivena od strane jakih da bi se porobili slabi. Niče misli da su slabi izmislili religiju da bi ograničili moć jakih, a propovijedanje religije čovječanstvu postoji da bi se među ljudima propagirale ideje kao što su plemenitost, ljubaznost, čovječnost i pravda, te da bi ovo zavelo jake dovodeći ih na ideju o potrebi smanjenja njihove moći u cilju humanosti.

On tvrdi da oni, koji kažu kako bi čovjek trebalo da se bori protiv sebe, nisu u pravu, nego naprotiv da bi ego trebalo gajiti. Oni koji govore o jednakosti nisu u pravu, uvijek treba da postoje inferiorni da bi radili za superiorne kako bi im omogućili da rastu i da proizvode natčovjeka. On je protiv jednakosti polova jer je muškarac jači pol, a žena treba da služi muškarcu. Prema tome, ova škola smatra da je natčovjek ili savršeni čovjek isto što i jak i moćan čovjek, a savršenstvo znači moć.

Ovakve ideje su svjesno ili na drugi način postale preovlađujuće među muslimanima, a ponekad mi neoprezno govorimo o životu kao o "preživljavanju najsposobnijih", dok naprotiv ova fraza znači da je odbrana prava na istinu dopustiva. Bez nečeg kao što je rat nijedan sveštenik, monah ili sveštenstvo uopće ne bi moglo, u miru, da se uključi u molitvu u crkvama, hramovima i džamijama, zbog toga, svi oni treba da budu zahvalni vojniku koji čini tu pobožnost mogućom.

Bilo bi lijepo da čovječanstvo dostigne takav stupanj obrazovanja i savršenstva u kojem ne postoji agresija, i u kojem ne bi bio potreban odbrambeni rat. Takvo društvo je predstavljeno u Islamu, u okviru vladavine Imama Mehdija, Imama koji se očekuje. Rečeno je da će tada i divlje životinje biti izmirene i da neće postojati rat i agresija.

Postoji jedna misao koja se pripisuje Imamu Husejnu, mada nije provjereno ni njeno autorstvo, ni autentičnost. Ova rečenica je postala opće prihvaćena u posljednjih pedeset godina, a glasi: “Čovjek treba da vodi džihad radi sopstvenog mišljenja.” Ovakva rečenica je u saglasnosti sa idejama Zapada, dok Kur’an kaže da se džihad mora voditi na putu prava i istine.

Uvjerenje može biti ispravno ili pogrešno. Jedna druga škola mišljenja kaže da čovjek treba imati uvjerenje i ideal za koji on mora uložiti napor bez obzira kakvo je to uvjerenje. Međutim, Kur’an kaže da ovaj napor mora biti učinjen na putu prava, a ukoliko se uvjerenje pokaže kao pogrešno, mora se preinačiti. Često se borimo protiv svog vlastitog uvjerenja da bismo otkrili istinu, a zatim bi trebalo početi borbu na putu istine. Ideja o “preživljavanju najsposobnijih” je zasnovana na pretpostavci da je “snaga pravo”, jednoj ideji preuzetoj iz Darwinove filozofije o životu životinja i primijenjena na život ljudi.

Međutim, mi ne možemo prihvatiti tezu da su ljudska bića na istom nivou sa životinjama na osnovu činjenice da je rat jedini način opstanka. Ako je to tako, onda šta oni mogu kazati o saradnji, jedinstvu, iskrenosti i ljubavi među ljudskim bićima. Oni mogu reći da su ovi činovi i osjećanja, također, radi opstanka i oni su nametnuti ljudskim bićima od strane superiornog neprijatelja. Potreba je imati ove elemente da bi se suočio sa jačim neprijateljem. Dokaz ovome je činjenica da čim se neprijatelj odstrani to jedinstvo se pretvara u razlaz dotadašnjih saveznika a razlike i neslaganja nastaju čak i kada ostanu samo dva pojedinca.

Kao što se škole intelekta i ljubavi nalaze u suprotnosti, tako se i škola moći također sučeljava sa onima koji preziru moć i kažu da čovjekovo savršenstvo leži u njegovoj slabosti a ne u njegovoj snazi, jer ako on ima moć on će pokazati agresiju. Pjesnik Sa’di je napravio istu grešku govoreći:

Ja sam mrav koji neko može zgaziti

Ja nisam osa koja drugima zadaje bol žaokom svojom.

Kako mogu onda izraziti zahvalnost za ovaj blagoslov

Ja nemam snage da ranjavam ljude.

Nema razloga da čovjek bude mrav ili osa. Čovjek treba biti zahvalan da ima snage bez ranjava drugih. Sa’di također govori o asketi koji se potucao po pećini, a kada su ga pitali zašto ne živi u gradu među ljudima, on je odgovorio: “Ima suviše mnogo elegantnih i lijepih ljudi, a stari čovjek se oblači izobiljem cvijeća.”

Sa’di također izražava suprotno stanovište u jednoj drugoj pjesmi opisujući razlike između askete i učenog čovjeka te kaže da asketa želi spasiti svoju vlastitu kožu, dok učeni čovjek pokušava da spasi čovjeka koji se utapa.

Kur’an govori u suri *Jusuf* koja se ubraja u najljepše kur’anske priče o onom “koji se bori protiv zla i strpljiv je”, misleći na Jusufa koji usprkos tome što ima sve mogućnosti za ispunjenje ličnih želja, upravlja sam sobom i čuva svoju čistoću. Njemu prijeti smrt ako ne bude učestvovao u razvratu, ali on kaže:

“Gospodaru moj” – zavapi on “draža mi je tamnica od ovoga na što me one navraćaju! I ako Ti ne odvратиš od mene lukavstva njihova, ja mogu prema njima naklonost osjetiti i lakomislen postati.” (Kur’an, 12:33)

Ovo dokazuje da čovjekovo savršenstvo ne leži u njegovoj slabosti, čak iako je suprotno stanovište izraženo u mnogim od naših pjesma. Na primjer Baba Taher Hamadani kaže:

Pomozi mi protiv oka i srca,

Jer što oko vidi, srce želi

Ja moram napraviti bodež sa čeličnom oštricom

Kako bih udario oko da oslobodim srce.

Ovaj pjesnik bi trebalo da pogodi svoje uši kako ne bi poželio ono što čuje! Kakav je to primjer savršenog čovjeka koji ne može sobom upravljati ako se ne oslobodi svojih organa i udova!

Mi imamo mnogo ovakvih slabih i hrđavih pouka u našoj književnosti, ali je potrebno sjetiti se da su ljudska bića sklona tome da griješe i da idu u krajnost. Kada uporedimo druge škole mišljenja sa izvornim Islamom, mi uviđamo da je Islam morao doći od Boga.

Sokrat se koncentriše na jedan čovjekov aspekt, dok Platon, Avicena, Muhjuddin Arebi i neki strani učenjaci naglašavaju druge zasebne aspekte. Ali svi su oni zalutali na krivi put. Ako je tako kako se u tom slučaju Poslanik može pouzdati u svoj ljudski mozak i proizvesti tako suptilnu, naprednu i opsežnu školu mišljenja? Svi ovi mislioci su djeca u poređenju sa njim, on je njihov učitelj koji govori posljednji i najbolje.

Postoji jedna druga škola mišljenja o savršenom čovjeku, a zasniva se na ljubavi i samoostvarenju. Ova škola datira unazad nekoliko hiljada godina i proizvela je uzvišene ideje u starim indijskim knjigama, od kojih su neke prevedene na perzijski, kao što je Upanišade. Veliki učenjak Tabatabai' kada je pročitao ovu knjigu bio je veoma impresioniran njenim uzvišenim mislima. U ovoj školi samoostvarenje je osnova svih ljudskih dostignuća. Ovo pitanje je izraženo od strane Sokrata i mnogih poslanika kao i Poslanika Islama. Ova škola se koncentriše samo na jedno pitanje. Gandijeva zbirka eseja i pisama pod nazivom "Ovo je moje vjerovanje" je suptilna knjiga u kojoj se kaže: "Ja sam proučavanjem Upanišade otkrio tri načela koji su bili moj vodič u životu a prvi od njih, postoji samo jedna istina, a to je poznavati svoje sopstveno ja. Ovo je stvar na osnovu koje on kritikuje Zapad i kaže da su oni koji žive na Zapadu shvatili život, ali nisu spoznali sebe. Iz toga razloga oni su donijeli nesreću sebi i svijetu.

Drugo, onaj koji razumije sebe, razumjet će i Boga i ostale. Treće, postoji samo jedna snaga, snaga vladanja sobom. Ako čovjek može vladati sobom, njemu je moguće da ovlada svim ostalim stvarima. Gandi također kaže da postoji jedna dobrota a to je da želiš drugima ono što želiš za sebe. Indijska filozofija se zasniva na samoostvarenju, kontemplaciji, samoprijegoru i otkrivanju stvarnosti, koja za uzvrat proizvodi ljubav.

U savremenom dobu, tj. u posljednja tri stoljeća, pojavio se izvjestan broj škola mišljenja koje imaju socijalnu tendenciju. Jedna škola smatra savršenog čovjeka kao besklasnog pojedinca i vjeruje da pripadanje klasi, posebno visokoj klasi, predstavlja znak da je takav pojedinac nesavršen, a savršenstvo znači jednakost sa drugima. Druga škola, kao egzistencijalizam, naglašava slobodu, društvenu svijest i odgovornosti. Jedna druga škola slaže se sa ovom, ali kaže da biti brz na odgovoru predstavlja uslov za ovaj stav.

Jedna druga škola, opet, vjeruje u uživanje, škola koja je, donekle, zatvorena za školu moći. Ona kaže da čovjek treba dostići maksimalnu prednost iz blagostanja stvaranja kako bi postigao savršenstvo. Oni koji smatraju znanje vrhom savršenstva žele to znanje, kako bi upoznali prirodu i zavladaali njome, da bi ona služila čovječanstvu. Prema tome, za njih je znanje sredstvo, a ne cilj. Ovi ljudi pripadaju školi maksimalnog uživanja.

Ovo su bila različita stanovišta koja su izražena o savršenom čovjeku, i mi ćemo opširno opisati stanovišta Islama u vezi sa ovim, te pokazati relativnu vrijednost intelekta, moći, društvenih odgovornosti i dr. u Islamu. Drugi oblik iskazivanja čovjekovog savršenstva jeste način na koji se on suočava sa smrću, jer misao i strah od smrti u čovjeku predstavljaju slabu tačku, zadajući mu mnogo jada, kao i podnošenje mnogih podlosti.

Ako nema straha od smrti, cijeli život će se izmijeniti, preinačiti. Postoji veliki broj ljudi koji se suočavaju sa smrću hrabro, ponekad je traže veselo i sa osmijehom, ne smrt kao samoubistvo, nego smrt koja služi da se dostigne ono što oni osjećaju kao svoju misiju i odgovornost. Samoubistvo znači izbjegavanje odgovornosti, dok smrt zbog dužnosti

predstavlja sreću. Ova vrsta smrti je dobrodošla jedino odabranim za koje smrt nije ništa drugo nego promjena stanovanja, ili kao što Imam Husejn kaže:

“To je prelaz preko mosta da bi se dostiglo mjesto koje je nepojmljivo.”

Priča se da je na usnama Imama Husejna, mir s njime, kada su mu odrubili glavu, ostao osmijeh.

Ovakvi ljudi imaju, kako veliku moć privlačenja, tako i odbijanja. Oni imaju vrlo odane prijatelje, ali i zle neprijatelje koji se svjesno suprotstavljaju onome što je ispravo. Plemeniti Imami Islama bili su savršeni ljudi i predstavljali su model za društvo u kojem su živjeli.

Prema tome, čovjek je jedino biće koje može razdvojiti sopstveno ja od sebe lično, dok, kamenje, biljke i ostala živa bića nisu sposobna da otklone od sebe kvalitete koji su im dati pri stvaranju. Ali čovjek treba steći svoju čovječnost koja nema nikakve veze sa njegovim biološkim aspektima. Kao što Sa`di o tome kaže:

*Čovjekovo tijelo je oplemenjeno njegovom dušom
I ovaj fini dio nije znak čovječnosti.*

To što je čovjek rođen kao ljudsko biće ne čini ga čovječnim. On ima mogućnost da bude human na isti način, kao što ima mogućnost da bude učen. Ova čovječnost nam ne može biti pokazana od strane biologa ili ljekara. To je nešto što ne mogu poreći čak i najmaterijalističkije škole mišljenja, a ipak nema materijalnih mjerila za to.

Mi počinjemo ovo razmatranje analizom škole intelekta. Shodno starim filozofima, suština čovjeka je njegov intelekt. Kao što čovjekovo tijelo nije dio njegove ličnosti, njegove duhovne i psihološke osobenosti također nisu dio njegove stvarne ličnosti. Jedino njegova moć mišljenja jeste mjera te ličnosti. Ono što on vidi nije ništa drugo nego oruđe i sredstvo za njegovu misao, takve su njegove želje. Savršen čovjek je onaj koji je dostigao savršenstvo u razmišljanju i shvatio svijet postojanja takav kakav je. Shodno njegovoj školi intelekt je sposoban da raspozna realnost svijeta i može poput ogledala istinski odraziti tu realnost u sebi.

Islamski filozofi koji prihvataju ovo stanovište vjeruju da je ovo upravo ono što islamska vjera koja je objavljena u Kur`anu, znači. Za njih to znači razumijevanje univerzuma, njegovog porijekla i razvoja, njegovog sistema, smjera njegovog povratka, vjerovanja u Boga i meleke kao nivoa postojanja, vjera u svijet kao stvorenu stvar, vjera u ideju da Bog nije prepustio svijet samom sebi, nego ga vodi preko vjerovjesnika, te vjera u činjenicu da je sve došlo od Boga i da se vraća njemu, zapravo proživljenje. Ovi filozofi smatraju da je filozofsko rasuđivanje i opće rasuđivanje, a da je naučno predstavlja djelimično rasuđivanje.

Škole koje su se suprotstavile intelektualnoj školi su iluminacionisti ili platonski filozofi, te gnostici i škola ljubavi, kao i škola tradicije i povijesti. U savremenom dobu i u posljednja četiri stoljeća škola senzualnog podigla se protiv škole intelekta, i ona tvrdi da je intelekt u službi čula i da može samo koristiti proizvode ovih čula, poput tvornice koja prerađuje sirovine u izvjesne supstance ili predmete. Ipak, intelektualna škola zadržava svoj stav naspram raznih napada.

Razmotrimo školu intelekta sa stanovišta Islama. Prva tačka je nepobitnost i autentičnost intelektualnog razumijevanja. Mnoge škole poriču ovu nepobitnost u pogledu intelekta. Međutim, u islamskim izvorima mi nailazimo na izuzetnu podršku intelektu koja se ne može zapaziti ni u jednoj drugoj religiji. Ako uporedite Islam sa hrišćanstvom vidjet ćete da hrišćanstvo ne daje intelektu pravo da se miješa u pitanja vezana za vjeru, a dužnost svakog vjerskog službenika je da provjeri svako mišljenje i zaključak o pitanjima vjere.

Nasuprot tome Islam zastupa mišljenje da ništa, sem intelekta, nema prava da se miješa u vjeru. Na primjer kada vas pitaju kako ste došli do toga da vjerujete u prvo načelo, a koje znači monoteizam, vaš odgovor mora jedino biti taj da se to dogodilo preko intelekta. Ako se

vaš razlog zasniva na imitiranju starijih, ili na tome da slijedite primjer ostalih, takvo uvjerenje nije prihvatljivo, i ono bi trebalo da dođe jedino putem zaključivanja.

Kur'an stalno govori o razumu. Povijest i tradicija također smatraju da je intelekt od velike važnosti, i to tako mnogo da je prvo poglavlje ovakvih knjiga posvećeno intelektu. Imam Musa ibn Dza'fer, mr s njime, kaže: "Bog je poslao čovjeku dva znaka ili dokaza, unutarnji a to je čovjekov intelekt i vanjski a to je poslanik odnosno to su oni ljudi koji su poslani da vode ljudska bića."

Ova dva dokaza se međusobno dopunjavaju i bez njih čovjek ne može dostići sreću. Ponekad se kaže da je san mudrog čovjeka vrjedniji od molitve neznalice i susprezanje mudrog čovjeka od obavljanja posta, bolje je od obavljanja posta od strane neznalice i mirovanje mudrog čovjeka je mudrije nego kretanje neznalice.

Nijedan poslanik nije određen od Boga prije nego što mu je Bog dao visoku inteligenciju. Mi smatramo našeg Poslanika kao Božansku mudrost a to je u suprotnosti sa hrišćanskim vjerovanjem prema kojem su intelekt i vjera potpuno razdvojeni.

Sa stanovišta filozofa, suština čovjeka je njegov intelekt i sve druge stvari, kao čula, pamćenje, mašta, talenti i sposobnosti jesu oruđa i sredstva tog intelekta. Islam ne prihvata ovakvo stajalište već kaže da je intelekt jedna od grana čovjekovog postojanja ali ne i cijelo postojanje.

Ideja filozofa, koji izjavljuju da je vjera ograničena samo na razumijevanje ne odgovara onome što Islam kaže. U Islamu je vjera realnost, ona je viša od pukog razumijevanja. Ona je također naklonost, pokornost, odanost, poniznost i ljubav.

Astrolog poznaje zvijezde, ali on nema ljubavi i naklonosti prema njima. Mineralog ne mora imati obavezno osjećanje privrženosti za rude i minerale. Čovjek može imati znanje o nečemu, a ne mora to voljeti.

U politici veoma često čovjek zna svog neprijatelja bolje nego sebe. Na primjer, u Izraelu mogu biti pojedinci koji znaju Arape i muslimane bolje nego što Arapi i muslimani poznaju sami sebe. Na isti način, u Egiptu ili Arabiji, mogu se nalaziti eksperti za Izrael.

Ali, da li ovi stručnjaci imaju naklonost i ljubav prema zemlji koju proučavaju? Veoma često ovo znanje je spojeno sa mržnjom.

Kur'an daje najbolje primjere onih koji poznaju Boga, Vjerovjesnika i osnovne principe vjere, a ipak su pagani i nevjernici. Zar šejtan ne poznaje Boga, a ipak djeluje protiv Boga? On poznaje Boga bolje od bilo kojeg bića, a obožavao Ga je hiljadama godina. Zar nije hiljadu godina bio u društvu drugih meleka? On poznaje, također i poslanike i sasvim je svjestan proživljenja i onoga što nastupa poslije toga. A ipak Kur'an ga naziva nevjernikom (Kur'an, 38:74). Ako bi ono što filozofi kažu o shvatanju bilo istina, šejtan bi tada bio vrhunski vjernik. Ali, on to nije i suprotstavlja se istini koju poznaje tako dobro.

Kur'an kaže: "Tako mi smokve i masline, i Sinajske gore, i grada ovog bezbjednog, Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem, zatim ćemo ga u najnakazniji lik vratiti, samo ne one koji budu vjerovali i dobra djela činili, njih čeka nagrada neprekidna." (Kur'an, 98:1-6)

Ajeti od 1. do 5. su osnova teoretske mudrosti, a ajet 6. je praktična mudrost. Do sada su objašnjene tri tačke u vezi sa školom intelekta:

1. Intelekt je osnova, njegove opažanja su pouzdana, on može obezbijediti pravo znanje,
2. Intelekt nije cjelina čovjekove suštine, i Islam to ne prihvata kao takvo,
3. Ono što se naziva islamsko vjerovanje jeste intelektualno opažanje ili poimanje.

Ali ono što je važno jeste da vjerovanje prethodi djelovanju, i da nema svoje vlastite izvornosti, a ovo onda dovodi dvije škole mišljenja jednu naspram druge. Šta se podrazumijeva pod izvornošću vjerovanja? Je li to stoga što je vjera osnova ljudskog djela i

što bi čovjek trebao biti u stalnom nastojanju, shodno nekom planu i radi nekog cilja, koristeći vjerovanje kao temelj nastojanja? Ako je djelovanje svojstveno čovjekovoj prirodi i zahtijeva da bude zasnovano na mišljenju i vjerovanju, onda ovo pitanje može biti upoređeno sa izgradnjom kuće sa jednom sobom koja je cilj, a svi drugi poslovi, stvari i dijelovi, kao što su temelj i zidovi i ostalo, su sporedni.

U današnjim društvenim školama mišljenja, kao što je komunizam, postoji niz stanovišta i uvjerenja koji se baziraju na materijalizmu. Također, postoji niz društvenih, političkih, ekonomskih i moralnih načela koji se smatraju temeljom, a ne ciljem. Materijalizam se ne može smatrati ciljem jednog komunista.

Ovu naklonost je prouzrokovao glupi sukob crkve sa društvenim i političkim mišljenjima, a naročito sa slobodom, tako da je ovo stanovište postalo preovlađujuće u Evropi, a to je da čovjek mora biti slobodan, uživati prava u društvu i zaboraviti Boga, ili vjerovati u Boga i ostaviti pravo i slobodu. Da bi našli rješenje, oni su odbacili vjeru kao temelj. Komunisti pogrešno misli da se bez materijalizma nikakva društvena, politička i ekonomska načela ne mogu objasniti.

Nedavno se pojavio izvjestan broj komunista u svijetu koji tvrde da materijalizam nije potreba, a komunizam bi se mogao održati bez materijalizma. Za njih vjerovanje u spomenuta intelektualna načela nema autentičnosti samo po sebi, a ova se koriste samo kao osnova za viđenje svijeta na kojoj oni mogu izgraditi svoju školu mišljenja.

U Islamu postoji vjera u Boga, meleke, Božije poslanike, imame i proživljenje, ali da li ova vjerovanja postoje jedino kao osnova mišljenja i uvjerenja, bez sopstvene istinitosti? Ne, to nije istina.

U Islamu, iako je vjerovanje temelj mišljenja i uvjerenja i islamska ideologija se gradi na njima, ovaj temelj ima svoju vlastitu izvornost i ovdje su filozofi u pravu kada misle da vjerovanje ima svoju vlastitu autentičnost. Ako je njegova vrijednost u djelovanju, tada djelovanje bez vjerovanja nije ništa. Vjerovanje je jedan stup sreće, a djelovanje drugi.

U Islamu savršenstvo čovjeka na ovom svijetu, a naročito na budućem zavisi od njegove vjerovanja, jer u Islamu, duh je zaista nezavisan.

Duh ima svoje vlastito savršenstvo, i vječit je, ukoliko ne dostigne savršenstvo, manjkav je i ne može obezbijediti sreću.

Kur'an kaže: "Onaj ko je na ovom svijetu bio slijep, biće slijep i na onom i daleko od svakog dobra." (Kur'an, 17:72)

Ovdje se pod sljepoćom, naravno, ne podrazumijeva fizička sljepoća, nego intelektualna i duhovna sljepoća koja zaklanja čovjeka od britkosti istine i vjerovanja u nju.

Ukoliko neko izvrši čak i sva moguća dobra djela na svijetu, ukoliko uživa u dobru i zabranjuje zlo, ukoliko živi poput askete, ukoliko posvećuje svoj život služenju čovječanstvu, a istovremeno ne razumije Boga i proživljenje, kao i svijet postojanja, on je nesumnjivo slijep ovdje i biće slijep također i na drugom svijetu.

Kur'an kaže: "Gospodaru moj", reci će, "zašto si me slijepa oživio kad sam vid imao?" (Kur'an, 20:125)

Nehdžul Belaga vjeruje u izvornost vjerovanja i govori o Božijim ljudima pa kaže kada oni prizivaju Boga i mole oprostaj, oni osjećaju unutar sebe lično dašak spasenja, i ima ljudi, u svakom dobu, koji saobraćaju s Bogom. Fahru Razi kaže u katreni: "Bojim se da mogu proći, a da nisam potpuno razumio svijet i da nisam izašao iz svog fizičkog bića u svoje duhovno postojanje."

U Islamu, poznavanje Boga i poznavanje meleka kao posrednika u svijetu postojanja, te poznavanje Božijih poslanika i imama koji su u jednom drugom pogledu posrednici za prenos

Božijeg blagoslova nama, i poznavanje razloga za naš dolazak na ovaj svijet i gdje idemo, te naš posljednji povratak Bogu, poput svake druge stvorene stvari, sva ova shvatanja su istinita i istovremeno ona su osnova islamske ideologije.

Prema tome, vjerovanje ne treba biti žrtvovano za djela, niti, pak, djela treba žrtvovati za vjerovanje. Saglasno ovom, može se reći da savršen čovjek, iz grupe filozofa, u cjelini nije savršen, jer on posjeduje djelimično savršenstvo tako što traži to savršenstvo jedino u intelektu. Takav čovjek je pun znanja, ali bez čežnje, gorljivosti i kretanja.

U gnosticizmu, znanje i intelekt su u znatnoj mjeri izvrnuti preziru. Islam, prihvatajući ljubav i srce ne prezire intelekt, zaključivanje i logiku, nego ih poštuje. Upravo zbog toga u kasnijim razdobljima Islama, pojavila se grupa koja je poštovala kako ljubav tako i intelekt. Šejh Šihabuddin Suhreverdi iz skupine iluminacionista je jedan od njih, a veći od njega je Mulla Sadra Širazi koji misli da put ljubavi i intelekta mora slijediti Kur'an i nema želje da prezire srce poput Avicene ili sufija koji omalovažavaju intelekt.

Druga stvar koja se nalazi u gnosticizmu i koja nije prihvatljiva za Islam, jeste osobina povlačenja u sebe, koja dominira nad otvorenošću prema drugima, kao i individualistički aspekt koji skoro briše njegovu društvenu stranu. U gnosticizmu, savršen čovjek je angažovan i zaokupljen svojim sopstvenim egom i to je sve. Međutim, u Islamu pored ljubavi i pravičnosti, samopročišćenja i duhovnosti, savršen čovjek je otvoren prema drugima i društven.

Za ashabe Imama Mehdiya se kaže da su noću duhovnjaci, a danju junaci.¹⁰

Kur'an govori o oba ova aspekta:

“Oni se kaju, i Njemu klanjaju, i Njega hvale, i poste, i ruku' i sedždu obavljaju, i traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrću i Allahovih propisa se pridržavaju. A vjernike obraduj!” (Kur'an, 9:112)

U ovom ajetu stvari navedene do obavljanja sedžde su unutarnji činovi obožavanja, a ostatak ajeta se odnosi na društvene dužnosti.

Kur'an govori o sličnom predmetu:

“Muhammed je Allahov Poslanik, a njegovi sljedbenici su strogi prema nevjernicima, a samilosni među sobom; vidiš ih kako ruku' i sedždu obavljaju želeći Allahovu nagradu i zadovoljstvo, na licima su im znaci, tragovi od padanja licem na zemlju. Tako su opisani u Tevratu. A u Indžilu: oni su kao biljka kad izdanak svoj izbaci pa ga onda učvrsti, i on ojača, i ispravi se na svojoj stabljici izazivajući divljenje sijača, da bi On s vjernicima najedio nevjernike. A onima koji vjeruju i dobra djela čine Allah obećava oprost i veliku nagradu.” (Kur'an, 48:29)

U ovom ajetu, prvi dio govori o društvenoj strani Božijeg Poslanika i o njegovim sljedbenicima, dok se sljedeći dio odnosi na činove obožavanja i pobožnosti. U ovoj pobožnosti, oni pokušavaju da zadobiju Božije zadovoljstvo, što je stvar od najvišeg značaja za njih.

Ova pobožnost u cilju zadobijanja Božijeg zadovoljstva na izvanredan način se zapaža kod savršenog čovjeka iz škole sufija. Ova slaba tačka se primjećuje kod nekih vođa u gnosticizmu, koji su bili pod dubokim uticajem islamskog učenja i često su to isticali. Uprkos svemu postoji jedno neumjereno povlačenje, tako da je otvorenost sasvim oslabljena.

Postoji jedan drugi aspekt, a to je umrtljivanje samoga sebe, što znači pročišćenje i izbjegavanje sebičnosti i egoizma, ali gnosticici prenaplašavajući ovu stranu zaboravili su pozitivni aspekt pročišćavanja, a to je velikodušnost i osobine koje su izvan materijalizma i biologije, to jest nematerijalne ljudske vrijednosti.

¹⁰ Safinetul-bihar.

Bez pregleda i analize raznih škola mišljenja, mi ne možemo proniknuti u dubinu islamskih gledišta, vezanih za ova pitanja. Mi smo ranije spomenuli da su gnostici prezreli intelekt i uzvisili ljubav do položaja mnogo višeg od intelekta. Apsurdan je stav smatrati misao, razum i logiku bezvrijednima.

Rečeno je da je Avicena, koji je živio na kraju četvrtog i početkom petog stoljeća po hidžri, bio veliki filozof intelektualne škole i savremenik veoma istaknutog gnostika zvanog Ebu Sa'id Ebu El Hajr. Avicena je živio u oblasti Transoksanije Balhu i Buhari, ali pošto je odbio Sultan-Mahmudov poziv da pristupi njegovom dvoru, iz straha je pobjegao u Neišabur gdje je upoznao Ebu Sa'ida. Priča se da su se ova dvojica povukla u skrovito mjesto tri dana kako bi mogli razmotriti svoje stavove i izlazili su iz svoje povučnosti jedino radi toga da obave zajednički namaz. Nakon ove posjete Avicenu su pitali o njegovim utiscima vezanim za Ebu Sa'ida pa je rekao: "On vidi što mi znamo." A kada su Ebu Sa'ida pitali o Aviceni, on je odgovorio: "Ovaj slijepi čovjek slijedi svojim štapom put koji mi vidimo i slijedimo", dakle odgovor koji pokazuje prezir prema intelektu.

Ono što kažemo jeste da, ako stavimo shvatanje Kur'ana na jednu, i gnostičko shvatanje intelekta na drugu stranu, trebali bismo shvatiti da su oni neusklađeni, Kur'an u poređenju sa gnosticizmom, daje veliko vrijednost i poštovanje intelektu, mišljenju, pa čak i čisto intelektualnom rezonovanju.

Imam `Ali, mir s njime, se smatra stubom gnosticizma kod svih grupa ši'a i sunija (a ima ih približno sedamdeset). U Nehdžul Belagi `Ali, mir s njime, je kako prenosi Ibn Ebi El Hadid izrazio srž gnosticizma u samo četiri retka, dok su svi gnostici to isto izražavali u toliku mnogu knjiga. Međutim taj isti `Ali, mir s njime, na drugom mjestu postaje filozof čije rezonovanje je tako izuzetno da mu u tome, ni jedan filozof nije ravan. Tako savršen čovjek u Islamu razlikuje se od savršenog čovjeka u gnosticizmu na osnovu razvoja svog intelekta. Jedno drugo stanovište gnosticizma je da ono što čovjek želi da ponudi drugima mora poticati iz njegova bića. Za njih da bi čovjek postao savršen, potrebno je da sebe pročisti, posveti pažnju jedino Bogu i ničemu drugom, da se povuče u sebe i raskine svoje odnose sa vanjskim stvarima. Na taj način, oni ne pridaju vrijednost raspravi i zaključivanju, i kao što pjesnik Mevlana o tome kaže:

*Noga mislioca je drvena,
A drvena noga je veoma nepokretna.*

Na drugom mjestu on kaže:

*Ako je jedna intelektualna rasprava biser i koral,
Nešto drugo je bit života
Razgovor o životu je drugačije vrste
A vino života je različite čistoće.*

Šta bi bio kraj puta za filozofa? To je stav da čovjek treba da bude svijet mišljenja i razmišljanja, ogledalo u kojem će se vidjeti svijet.

Šta je kraj puta za mistika? Doći do Boga putem pročišćenja i ljubavi i prepustiti se brizi savršenijeg bića.

Kur'an kaže: "Ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš, susresti sa svojim Gospodarom." (Kur'an, 84:6)

To znači da nakon što Njega dosegnete, vi ćete imati sve. Ono što zbunjuje jest to da nakon dostizanja tog položaja, čovjek ne želi ništa drugo sem Božije milosti. Ebu Sa'id kaže u katrenu:

*Šta može čovjek učiniti sa životom nakon što ga spozna?
šta može učiniti sa ženom, djecom i kućanstvom?*

*Ti ga izludiš, a zatim mu daruješ oba svijeta,
Šta su potrebna oba svijeta onom koji je lud za Tobom?*

Navedeni stihovi pokazuju šta je savršen čovjek sa stanovišta gnosticizma. Kada dosegne Boga, on postaje njegova savršena manifestacija i ogledalo Njegovog apsolutnog bića.

Šta Islam misli o samopročišćenju?

Kur'an kaže: "Uspjet će samo onaj ko je očisti." (Kur'an, 91:9)

Da li je samopročišćenje u Islamu način (put) upoznavanja Boga, ili je moguće prepoznavanje Boga kroz razmišljanja i zaključivanje? Što se tiče samopročišćenja navodi se Poslanikova rečenica kako od strane ši'a tako i sunija, a to je:

"Ako neko može pročistiti sebe za Boga u roku četrdeset dana, to jest, ako on prihvata Božije zadovoljstvo kao jedinu vrijednu stvar, te napušta sve želje, on će postati čovjek poput Ibrahima o kojemu Kur'an kaže:

"Reci: 'Klanjanje moje, obredi moji, i život moj, i smrt moja doista su posvećeni Allahu, Gospodaru svjetova.'" (Kur'an, 6:162)

Dakle znanje koje izvire iz ovoga prihvatljivo je za Islam. Bog kaže Musau u Kur'anu :

"I nađoše jednoga Našeg roba kojem smo milost Našu darovali i onome što samo Mi znamo naučili." (Kur'an, 18:65)

Navodi se također da je Božiji Poslanik rekao:

"Da nije šejtana koji se kreću oko srca Ademovih sinova i stvaraju prašinu i mrak, Ademovi sinovi bi mogli vidjeti meleke svojim srčanim vidom."

I ponovo Božiji Poslanik kaže¹¹:

"Da nije bilo zbog vaše brbljivosti i da nije bilo zbog vašeg srca, koje je poput livade na kojoj razne životinje pasu, vi biste mogli vidjeti ono što ja vidim i čuti ono što ja čujem."

Prema tome, nije potrebno biti Božiji Poslanik da biste vidjeli i čuli. Mnogi su mogli to učiniti i tako je mogao `Ali. On je imao deset godina kada je pratio Božijeg Poslanika u Mesdžidu-l-haram i u pećinu Hirra, kao i kada je prvi put Muhammedu s.a.v.a. stigla Objava, a što ga je dovelo u ekstazu. `Ali je također mogao čuti zvukove iz tajanstvenog svijeta.

On kaže: "Ja sam rekao Božijem Poslaniku¹² da kada je Objava došla mogao sam čuti šejtana kako stenje." Božiji Poslanik je odgovorio: "O `Ali ti možeš čuti ono što ja čujem i vidjeti ono što ja vidim, iako ti nisi Božiji poslanik."

Na ovaj način jedini učinak samopročišćenja nije taj da se srce učini čistim i iskrenim, te da se odstrane putene želje, nego je veći rezultat da se iz toga proizvede znanje i mudrost.

Priča se da su jednog dana sljedbenici Božijeg Poslanika kazali Božijem Poslaniku: "Mi se bojimo da smo licemjeri."

Oni su bili istinski vjernici, a ipak su osjećali ovu tjeskobu. Božiji Poslanik je upitao za razlog. Oni su odgovorili: "Kada dođemo pred tebe, a ti govoriš o Bogu, proživljenju i grijehu, mi imamo dubok osjećaj pokajanja, koji je tako prijatan, ali kada te napustimo i vratimo se našoj porodici, osjećamo se ponovo onakvim kakvi smo i bili. Zar to nije licemjerstvo?" Poslanik je odgovorio: "Ne, to nije licemjerstvo koje se pokazuje kao dvoličnost. To što vi opisujete jesu dva stanja razuma, kada je razum oboren." Zatim je nastavio: "Ako biste ostali u istom stanju kao kada ste sa mnom, tada bi se meleki rukovali sa vama, a ako vam to postane način života, vi biste mogli hodati po vodi, a da se ne utopite."

¹¹ Miradžu-se'ade, str. 11.

¹² Nehdžul-belaga, 159. str. u bosanskom prijevodu.

Naša literatura iz oblasti gnosticizma, koja spada među svjetska remek-djela sve duguje Islamu. Sva tankoćutnost u djelima Mevlane, Hafiza, Sa`dija i Naser Husrevija izvedena je iz Islama.

Hafiz izričito kaže da on sve duguje Kur'anu. Sa`di kaže nešto slično u priči o Jakubu i Jusufu.

Kada se Jusuf pokazao svojoj braći u Egiptu, on je dao svoju košulju da je odnesu njegovom ocu koji je oslijepio od tuge zbog rastanka sa svojim najdražim sinom. Prema Kur'anu Jakub je nakon što je uzeo košulju, rekao:

“Ja zbilja osjećam miris Jusufov, samo ne recite da sam pomatuhio.” (Kur'an, 12:94)

Sa`di u svojoj pjesmi kaže:

Neko je pitao tog čovjeka koji je izgubio svog sina.

O mudri starče, zdravog suda.

Ti si osjetio miris njegove košulje iz Egipta

Kako se to dogodilo

da nisi saznao o njegovom padu u bunar?

On je odgovorio: “Naše stanje je poput munje,

Jednog momenta se pojavi, zatim ode,

Ako bi čedan čovjek ostao u svom stvarnom stanju,

On bi mogao biti uzvišen u oba svijeta.

Da bi se potvrdile navedene misli citiramo sljedeće `Alijeve riječi iz Nehdzul Belage¹³ u kojima se govori o mističnom putniku:

“On oživljava um svoj a umrtvljuje strasti svoje, sve dok mu tijelo ne postane tanahno, dok oporost njegova ne postane blaga i dok mu se ne pojavi svjetlost sjaja izuzetnog, pa mu osvijetli stazu i povede ga Putem pravim. Razne ga kapije provode prema kapiji sigurnosti i mjestu boravka vječnog. Njegove noge sa smirenošću tijela njegova postaju učvršćene u položaju sigurnosti i ugodnosti zato što on srce svoje koristi i Gospodara svoga zadovoljava.”

Prema tome savršen čovjek najprije treba pročistiti svoju ličnost.

Islam kaže da putnik na putu humanosti posjeduje uzvišeni položaj onda kada prođe razne faze putovanja i dođe do stepena gdje više ne postoji prepreka između njega i Boga i gdje Ga gleda srčanim pogledom. Nisu mu neophodne nikakvi vanjski pokazatelji kao što su nebo, zemlja, priroda, lišće, drveće itd. kako bi otkrio Boga. Neko je pitao `Alija da li je vidio Boga na što je on odgovorio: “Ja nikada ne obožavam Boga koga nisam vidio. Ali ovaj čin gledanja ne može se podvesti pod pojam gledanja okom ili u posmatranja u izvjesnom pravcu, nego srcem i u svim smjerovima.”

U svakom slučaju, postoje neka pitanja u školi misticizma koja su za prezir, i suprotna su stanovištima Islama, pa je iz tog razloga savršen čovjek u gnosticizmu polusavršen. Stanovišta gnostika u vezi sa ovim su za nas važnija od stanovišta filozofa, kao što su Aristotel i Avicena, pošto su stanovišta ovih drugih većinom ograničena na njihove knjige, te oni nisu prihvaćeni među narodom, dok su stanovišta mistika, kako u prozi tako i u poeziji, u obliku parabola, uveliko uticala na mišljenje naroda.

Ova škola nudi izvjestan broj ideja prihvatljivih za Islam, dok su s druge strane, ona i njen savršeni čovjek u Islamu otvoreni za kritiku. Gnostici za razliku od filozofa ne smatraju intelekt kriterijem koji određuje čovjeka, nego samo kao sredstvo, a stvarni ego je za njih vezan za srce, ne fizičko srce, nego za središte osjećaja i onoga što se želi intelektom.

¹³ Nehdzul-belaga, str. 174. u prijevodu na bosanski jezik.

Mistik pridaje mnogo značaja ljubavi i emociji, nečemu što je najjače u čovjeku. Njegova ljubav nije spolna, nego ljubav koja se diže visoko, sve dok ne dosegne Boga, koji je njegovo ljubljeno biće. On, također, vjeruje da njegova ljubav nije ograničena na čovjeka, nego postoji u svim stvorenjima i u svim česticama stvaranja. Mevlana poredi ovu ljubav sa okeanom u odnosu na kojeg sva priroda sva nebesa i Dženneti izgledaju poput pjene.

U jednoj pjesmi Hafiz kaže:

*Mi nismo došli na ova vrata radi položaja i slave,
Mi smo odabrali ovo pribježište iz nevolje
Mi smo putnici ljubavi iz nepostojanja,
I mi smo stigli tako daleko u područje postojanja.*

Posljedna dva stiha su skoro prijevod rečenice koju je izgovorio Imam Sedžad četvrti Imam, u slavu Boga koji je stvorio svijet i potaknuo ga da Njega voli. Tako je, za gnostika, ego ono što pokazuje ljubav, a ne što pokazuje misao.

Po mišljenju filozofa, čovjek može doseći savršenstvo pomoću logike, dedukcije, zaključivanja i razmišljanja, dok su za mistika razgovor i znanje bez koristi, tu se traži čisto srce, srce koje je očišćeno od svih mahana, kako bi se čovjek okrenuo Bogu, i istisnuo šejtana iz srca, te napravio prostor za meleka koji je čista Božija svjetlost. U vezi sa ovim, Hafiz kaže:

*Ja namjeravam, ukoliko je to uopće moguće,
učiniti nešto da okončam svoju žalost.
Tajna srca nije za strance
Kada već jedanput šejtan izađe, melek ulazi,
Podučavanje je iz tame najduže noći,
Tražiti svjetlost iz Sunca i moliti je da izađe
Zašto sjediti na vratima nedarežljivog gospodara svijeta?
Koliko dugo ćeš čekati da gospodar izađe?
Ne odustaj da prosiš, ukoliko želiš naći blago,
Slijedeći putnika koji dolazi.*

Gnosticizam je škola zatvorenosti u kojoj je srce veće od svijeta, čak i ako na jednoj strani postaviš cijeli svijet, a na drugoj srce, koje je shodno Kur'anu Božanski duh udahnut u čovjeka (Kur'an, 15:29). Oni nazivaju svijet "mali čovjek", a srce "veliki čovjek" ili mali i veliki svijet.

Mevlana kaže:

*Ako si ti Ademov potomak, ostani kao što je on
I razgledaj sve čestice unutar sebe.
Šta je u bačvi, što nije u bujici?
Šta je u kući, što nije u gradu?
Ovaj svijet je bačva, a srce je bujica
Ovaj svijet je soba, a srce "divan grad"*

Gnosticizam negira vanjštinu i vjeruje da dostizanje Boga mora biti iz unutrašnjosti.

Hafiz kaže u jednoj pjesmi:

*Dugo je srce željelo Džemšidov pehar
I molilo od stranaca ono što je i samo imalo
Ono je tražilo, od izgubljenih, na obali mora*

*Biser koji je bio izvan školjke postojanja.
Ljubavna čežnja za Bogom
je bila kod njega cijelo vrijeme
Ipak, on nije vidio Njega i kriknuo je: "O Bože!"
Prošle noći iznio sam svoj problem
duhovniku trojice kraljeva
koji ga je mogao riješiti svojom prosvijetljenošću
Ja sam pitao:
"Kada ti je dat ovaj kosmoramski pehar?"
On je odgovorio:
Onoga dana kada je On izgradio nebeski svod
A to slijeđenje onog koji je podigao vješala
je bilo razlog otkrivanja tajni.*

U jednoj parabolli Mevlana opisuje čovjeka koji je stalno molio Boga za nešto blaga koje je bilo sakrivano pod zemljom od strane mnogih naroda. Jedne noći on je usnio da mu je došao neki čovjek, kao glasnik od Boga, da bi mu pokazao mjesto s blagom. Naznačio je izvjesno brdo sa čijeg se vrha trebala odapeti strijela, a bogatstvo bi bilo tamo gdje strijela padne. Sljedećeg dana, čovjek je našao brdo, ali nije znao u kom pravcu treba odapeti strijelu. Odlučio je da odapne strijelu u nekom pravcu, ali ipak nije uspio naći blago. Svaki dan čovjek je pokušavao sa drugim pravcem, ali njegovo kopanje zemlje, pijukom i lopatom, nije imalo efekta.

Jedne noći isti glasnik se pojavio, ponovo u snu, i čovjek mu se žalio da mu je dao pogrešne upute. Čovjek je upitan da li je našao brdo, a on je odgovorio da jeste i pričao je da je jako povukao luk kako bi strijela letjela. Glasnik je rekao: "Ja ti nisam nikada rekao da povučesh luk. Ja sam rekao: 'Neka strijela ispadne sama od sebe.'"

Narednog dana, čovjek je otišao tamo i stavio strijelu na luk, te je pustio da padne, a ona je pala na njegove noge. On je odmah iskopao zemlju i našao blago.

Mevlana zaključuje priču sljedećim riječima:

*Bog ti je bliži nego vratna žila
A ti ipak odapinješ svoju strijelu daleko
Ti si dobio svoj luk i strijelu i pripremio ih
Tvoj pogodak je otišao daleko
dok je bogatstvo bilo blizu.*

Jedan od skorašnjih učenjaka rekao je da je čuo navedenu priču od nekog propovjednika koji je predavao Mesneviju, ali učenjak nije znao šta ona znači i upitao je nekog drugog učenjaka o njenom značenju. On je odgovorio na to pitanje jednom rečenicom: "To je u tebi."

Prema tome vanjski svijet u poređenju sa srcem je potčinjen u gnosticizmu, dok, riječi koje se pripisuju Imamu `Aliju pokazuju da je svijet veća, a čovjek manja kategorija.

Ako uporedimo stanovište gnosticizma sa stanovištem Kur`ana, naći ćemo u njemu nekoliko pozitivnih aspekata, a ne samo nedostatke.

Kur`an ne odbacuje prirodu i kaže:

"Mi ćemo im pružati dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je On istina." (Kur`an, 41:53)

Naravno, mi se slažemo da je najviše i najplemenitije prosvjetljenje za čovjeka u njemu samom, ali mi ne možemo zanemariti vanjsku prirodu kao manifestaciju Boga.

Ovdje je ta veoma fina tačka na osnovu koje gnostičko stanovište, zbog svoje poetske prefinjenosti, topline i ljepote, ima dublji uticaj na javnost od filozofskih ideja. Uticaj Mevlane, Hafiza i Sa`dija nalazi se u svakoj kući. To i jeste upravo razlog što smo posvetili više prostora ovoj nego filozofskoj školi.

Kakav je odnos čovjeka sa prirodom

Ovo je problem sam po sebi. Je li ovo odnos dva stranca međusobno ili čak odnos zatvorenika sa zatvorom, ptice sa kafezom i Jusufa sa bunarom?

Neko će eventualno reći da biti rođen znači biti stavljen u tamnicu, kafez ili bunar. Ako je tako, onda je ovaj odnos, odnos dvije suprotnosti, a čovjekovo nastojanje mora se sastojati jedino u tome da se oslobodi ove tamnice ili kafeza.

U Islamu međutim odnos čovjeka sa prirodom liči na odnos seljaka sa seoskim dobrom, trgovca sa tržištem i privrženog vjernika sa hramom.

Za seljaka zemlja nije cilj nego sredstvo. Njegova kuća je svuda, ali on koristi zemlju da bi obezbijedio kruh svagdašnji i sredstva udobnosti i sreće. On ore zemlju, sije sjeme, plijevi je, pobire plodove sa nje, itd. Svijet je njiva budućeg, drugog svijeta, i ovu zemlju seljak ne smije smatrati svojom trajnom kućom. Za trgovca je tržište mjesto rada u kojem se on koristi svojim kapitalom i ulaze napore da bi ostvario profit, ovako čovjek treba gledati svijet.

Neki čovjek je došao Imamu `Aliji, mir s njime, i počeo da okrivljuje svijet, pošto je čuo da je Imam učinio to isto. On nije znao da je `Ali, mir s njime, kudio obožavanje svijeta koje je suprotno obožavanju Boga i istine, i negira sve ljudske vrijednosti. `Ali, mir s njime, je bio ljut zbog ovog i rekao je:

“Čovječe koji kudiš, o ti koji si obmanut, svijet nije tebe prevario, nego si ti prevario sam sebe.”¹⁴

Kao jedan primjer navešću slučaj kad jedna stara žena obmane mladog čovjeka svojim dotjerivanjem, lažnim zubima i kosom. Mladić iznenada saznaje da je prevaren. Ali ako stara žena istupi i priznajući svoje nedostatke mladiću ponudi brak, u tom slučaju, žena ga nije prevarila, bolje rečeno, mladić je prevario sam sebe.

Imam `Ali kaže: “Svijet nije ništa sakrio od tebe da bi te obmanuo. Da li te je svijet prevario onoga dana kada si sahranio svog oca? Svijet kaže: ‘Ja sam ono što ti vidiš, i ja nemam stabilnosti. Razaznaj me na način kakav sam. Zašto me smatraš onakvim kakvim me ti zeliš, a ne onakvim kakav stvarno jesam?’ Prema tome, svijet ne obmanjuje nikoga. Hajde da vidimo da li je svijet izdao vas ili obrnuto. Vi ste upravo ti koji slijedite svoje putene želje.”

Zatim je `Ali, mir s njime, dodao: “Svijet je zaštitni znak svetaca, a džamije Božijih prijatelja.”

Ideja da je svijet tamnica ili kafez zasniva se na psihološkom stanovištu koje je preovladavalo u Indiji i u predislamskoj Grčkoj, ali nije prihvatljivo za Islam. Ono kaže da je ljudski duh stvoren u savršenom obliku u nekom drugom svijetu i da je zatvoren u kafez, u ovaj svijet, pri čemu on nema druge mogućnosti nego da razbije kafez.

Ali Kur`an kaže:

“Mi smo, zaista, čovjeka od biti zemlje stvorili, zatim ga kao kap sjemena na sigurno mjesto stavili, pa onda kap sjemena zakvačkom učinili, zatim od zakvačka grudu mesa stvorili, pa od

¹⁴ Nehdžul-belaga, str. 177. u prijevodu na bosanski.

grude mesa kosti napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo, pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj!” (Kur’an, 23:12-14)

Posljednja rečenica pokazuje da je čovjek bio sazdan u nešto drugo, što je duh, taj duh je proizveden iz materije. Prema tome, on nije usavršen negdje drugdje, kako bi bio stavljen u kafez ovdje, čovjek živi u prirodi koja je za njega kao majčino krilo, on ovdje prolazi kroz razvoj i usavršavanje. Islam tvrdi da ako se čovjek ne izdigne više od prirodnog položaja on će ostati ovdje, u najnižem od niskog, i u Džehennemu na budućem svijetu.

Kur’an kaže:

“Smak svijeta! Šta je Smak svijeta? I šta ti znaš o Smaku svijeta? Tog dana će ljudi biti kao leptiri raštrkani, a planine kao šarena vuna iščupana. Onaj u koga njegova dobra djela budu teška, u ugodnu životu će živjeti, a onaj u koga njegova dobra djela budu lahka, boravište će mu bezdan biti. A znaš li ti šta će to biti? Vatra užarena!” (Kur’an, 101:1-11)

Prema tome, u antropologiji Islama i u znanju o svijetu, čovjek nije ptica koja je odletjela u sveti prostor, a zatim stavljena u kafez, pa je neophodno da on slomi taj kafez. Ako priznajete da svijet duha ima prednost nad svijetom materije i da je to svjetlosni snop koji osvjetljava ovaj svijet iz nekog drugog svijeta, tada vi ne možete vjerovati da je duh bio negdje drugdje, u savršenom obliku, a zatim donesen ovdje da bi bio stavljen u tamnicu. Ovakva misao je indijska i platonska.

Platon iz Grčke je vjerovao da je duh stvoren u jednom drugom svijetu, a zatim je donesen ovdje iz nekog razloga i stavljen je u zatvor da bi kasnije bio oslobođen i vraćen. Ali Islam se ne slaže s ovakvim vjerovanjem.

Mi ne mislimo da su svi gnosticici tako mnogo zalutali u vezi sa ovim. Oni nisu odbacili značaj društva ili prirode, pošto je Kur’an postavio prirodu i ljude jedno uz drugo, oni također vjeruju da je priroda ogledalo Boga i njegove ljepote.

Šabestari u svom pjesničkom remek-djelu ovako govori o čovječanstvu:

*U ime Njega koji je život naučio da razmišlja,
I rasvijetlio ga svjetlošću srca,
Njegovom milošću oba svijeta su bila osvjetljena,
I Njegovom naklonošću Ademova zemlja je postala vrt.*

Pjesnik potom kaže:

*Za njega, čiji se život pojavljuje sa slavom,
Cijeli svijet je knjiga Boga Svemogućeg.*

Ako stavimo Kur’an na jednu stranu a gnosticizam na drugu, te obratimo pažnju na zanimanje Kur’ana za prirodu, mi shvaćamo da on više pažnje obraća prirodi, bez odricanja svoje pažnje čovjekovom egu i umu u bilo kojem obliku.

Prema tome savršen čovjek u Kur’anu osim svoje naklonosti prema intelektu i srcu također ima naklonost prema prirodi. Drugo pitanje je pitanje samoodricanja. Gnosticizam poštuje srce ali prezire ego i vjeruje u njegovo napuštanje. Ovo je samo po sebi ispravno i Islam to prihvata. Ali postoje dva tipa čovjekovog ega u Islamu, od kojih je jedan odbačen, a drugi je uspostavljen od strane Islama. Ovo je kao kad su prijatelj i neprijatelj postavljeni jedan pored drugoga, a meta našeg pucanja je neprijatelj, mi u tom slučaju moramo ciljati veoma pažljivo da ne bismo zabunom pogodili prijatelja. Taj ego koji bi trebalo uništiti je niskost i podlost, a drugi ego koji bi trebalo sačuvati jeste izvor svih ljudskih vrlina.

Čudo Islama leži u činjenici da se ova dva “ja” tako tačno razlikuju da nema prostora za grešku. U gnosticizmu, ponekada, postoji razlika između ovo dvoje, ali se mnogo češće pogodi prijatelj umjesto neprijatelja, ustvari umjesto ubijanja ega čovjek i njegovo srce budu ubijeni. Ovakav stav zbog ljepote jezika u našoj literaturi i njenog šireg uticaja na ljude

izvršio je veliki uticaj na sudbinu našeg društva, a savršen čovjek za većinu ljudi jeste savršen čovjek kako ga vide gnostici. Prema tome neophodno je dalje objašnjenje da bi se rasvijetlio ovaj predmet.

Značajno pitanje, u gnostičkoj školi, u vezi sa savršenim čovjekom, jeste odnos čovjeka prema svome "ja", problem koji je naravno i islamski. Učenje gnostika i sufija, kao i islamsko učenje idu u prilog borbe protiv sebičnosti i putenih, čulnih želja. Ali činjenica je da borba protiv svog "ja", jeste islamsko stanovište koje su oni usvojili. Sa`di o ovome kaže:

Ti si sustanar svog vlastitog neprijatelja

Zašto se mučiš boreći se sa strancima?

Ova ideja se također, nalazi u izrekama Božijeg Poslanika, s.a.v.a., koji kaže:

"Tvoj najopasniji neprijatelj je tvoje vlastito 'ja' koje je između tvoje dvije strane."

U Đulistanu, Sa`di govori o jednom mistiku koji je upitan da protumači Poslanikove riječi, na šta je on odgovorio: "Ako se ophodite ljubazno sa neprijateljem i ponudite mu ono što želi, on će vam postati prijatelj, ali što se budete prema svome "ja" ophodili sa više ljubaznosti, veće će biti njegovo neprijateljstvo prema vama." A ovo 'ja' je sebičnost.

Jedna vrsta sebičnosti je činiti sebe centrom svega, i sve činiti radi sebe, za svoj život svagdašnji, za svoju djecu i stanovanje. Do ovog stepena ova vrsta sebičnosti nije mahana ili bolest, niti je vrlina.

Kur'an smatra da je čovjekov položaj iznad položaja životinje, drugi položaj je na nivou životinje, a treći je ispod nivoa životinje. Prema tome ljudski postupci se mogu svrstati u tri grupe:

1. moral koji je iznad životinjskog nivoa,
2. nemoral koji je na nivou životinja,
3. anti-moral koji je ispod nivoa životinja.

Ukoliko neko misli samo o sebi, kao životinje ili ptice, to nije ni moral, ni nemoral. Ali ponekad misleći samo o sebi čovjek dobije mentalni poremećaj, te se njegova čovječnost stavlja u službu njegove životinjske prirode, koja ga vodi prema samoubistvu. Pohlepa je takva bolest koja ne poznaje granice. Kada postoji mogućnost dobročinstva i plemenitosti, čovjek se priklanja bijedi i škrtosti, što je, samo po sebi, jedna druga bolest.

Kur'an kaže:

"I onima koji su Medinu za življenje izabrali i domom prave vjere još prije njih je učinili; oni vole one koji im se doseljavaju i u grudima svojim nikakvu tegobu, zato što im se daje, ne osjećaju, i više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno. A oni koji se ušćuvaju lakomosti, oni će sigurno uspjeti." (Kur'an, 59:9)

U ovakvom slučaju jedino njegova mentalna bolest vlada nad njime, a ne njegov intelekt, mišljenje i odlučivanje. Jer, da njegov intelekt vlada njim, on bi znao da bi ga trebao koristiti za ono u čemu leži njegov istinski interes, zadovoljstvo i sreća. Ali njegova škrtost ga ometa i stavlja ga ispod životinjskog nivoa, učinivši njegovu vladanje anti-moralnim.

Ovo nisu jedine bolesti koje ugrožavaju ljudsko biće. Ima mnogo komplikovanijih bolesti koje se nazivaju kompleksi, kao što je zavist, pri čemu čovjek zaboravlja da traži svoju vlastitu sreću, te jedino čezne za bijedom i nesrećom drugih. Njegova sopstvena radost i sreća su za njega tričarija u poređenju sa njegovom željom za nesrećom drugih. Takvog stanja nema ni kod jedne životinje izuzev kod čovjeka. Gordost je druga vrsta bolesti koja se razvija kod osobe na takav način da i ona sama nije svjesna toga. Ponekad sopstveno 'ja' prevari čovjeka na veoma čudan način.

Kao što Kur'an kaže:

“Nije tako, reče Jakub, u dušama vašim je ponikla zla misao, i ja se neću jadati, nadam se da će mi ih Allah sve vratiti, uistinu. On sve zna i mudar je.” (Kur’an, 12:83)

Varka je veoma suptilna psihološka tačka koja je navedena u Kur’anu a koja pokazuje da čovjek može biti obmanut svojim vlastitim “ja”, uljepšavajući svoju lažnu želju na takav način da čovjek vjeruje da je to istinska stvar.

Danas je psihologija izvukla veoma tankočutne i veoma tačne zaključke u ovom pogledu kako bi pokazala da čovjek ponekada poludi bez ikakvog tjelesnog ili nervnog oštećenja, jedino uslijed nekog unutarnjeg preokreta uma koje je reakcija na neku veliku patnju. Tako pjesnik kaže:

*Svaki razborit čovjek u svijetu ima tugu
Tada poludi o srce, jer to je divno stanje*

Ova samoobmana je značajan psihološki problem. I iznenađujuće je da su ovakvi problemi bili analizirani prije hiljadu godina, dakle problemi koji su u ovom vijeku predmet pažljivog proučavanja, iako je Kur’an izvor cijelog ovog znanja.

Ponekada, neke mahane tako prodru u ljudski um da ih je čovjek nesvjestan, pa tek pod izvjesnim uslovima ove mahane se bude iz dubine da bi se otkrile svom vlasniku, koji je uveliko iznenađen da ih je uopće posjedovao.

Ponekad je čovjek siguran da ima čisto srce bez zavisti, zlobe i pakosti prema bilo kome, a onda iznenada on se nađe u pandžama ovih mahana.

Pjesnik Mevlana poredi ovo sa zmijom koja je smrznuta zimi od hladnoće. Ona nema pokreta, niti vidljivog znaka opasnosti, tako da se i dijete može sa njom igrati, a kada ugrije Sunce, njena prava priroda se iznenada sama otkrije.

On daje jedan drugi primjer ovih skrivenih i uspavanih sklonosti u sljedećoj pjesmi:

*Želje su poput uspavanih pasa
Posjeduju kako urođeno zlo, tako i dobro
Kada nemaju snage, oni mirno leže
Izgedajući poput beživotnog drveta
ali onog trenutka kada ugledaju životinju
Zov pohlepe probudi pse
A kada se nađe mrtav magarac na ulici
Stotine usnulih pasa ce se probuditi
Pohlepe koje su se do sada skrivale
Navale jureći punom brzinom
Kao da se svaka pseća vlas pretvori u zub
A mašući rep u lukavstvo i spretnost
U našem tijelu spava stotinu ovakvih pasa
I oni mirno leže uslijed nedostatka plijena*

Do sada su ova pitanja bila istinita i podržavana od strane Kur’ana koji kaže da se čovjek mora boriti protiv njih. Sljedeći ajeti se odnose na ovo:

“Onda će onome koji je obijestan bio i život na ovom svijetu više volio Džehennem prebivalište postati sigurno. A onome koji je pred dostojanstvom Gospodara svoga strepio i dušu od prohtjeva uzdržao Džennet će boravište biti sigurno.” (Kur’an, 79:37-41)

“Reci ti Meni ko će uputiti onoga koji je strast svoju za boga svoga uzeo...” (Kur’an, 45:23)

“Ja ne pravdam sebe, ta duša je sklona zlu, osim one kojoj se Gospodar moj smiluje. Gospodar moj zaista prašta i samilostan je.” (Kur’an, 12:53)

Ovo je ono što Jusuf kaže, a znači da on ne može vjerovati sopstvenom ja i željama svoga ega.

Osobina vjernika je da se ne pouzdava u svoje ja da ne bi bio sklon zlu i slabosti.

Borba protiv ega je naglašena od strane Islama. Nekoliko Poslanikovih, s.a.v.a., sljedbenika, nakon povratka iz borbe su išli s njim u grupi pa im je on rekao:¹⁵

“Blago onima koji su se vratili iz male borbe, jer im predstoji velika borba.”

Oni su pitali šta je velika borba, a on je odgovorio:

“Borba sa samim sobom.”

U gnostičkoj školi međutim, borba sa sopstvenim ja dostiže tačku koja nije prihvatljiva za Islam, jedna od faza je rigorozno samomučenje.

Islam dodjeljuje pravo čovjekovom tijelu, a Poslanik se strogo suprotstavlja onima koji propisuju sebi takvu strogu fizičku disciplinu.

Postoje dvije vrste borbe sa sopstvenim ja:

1. Rigorozno mučenje tijela uskraćivanjem hrane i sna.
2. Pobijanje volje i duha djelovanjem suprotno njegovim željama. Ovo može biti u redu do izvjesnog stepena, ali ima pitanja koja nisu u saglasnosti sa Islamom i idejom o savršenom čovjeku.

Jedan primjer ovoga jeste metod djelovanja usvojen od strane nekih sufija, a koji se naziva “metod kuđenja”, koji je suprotan metodu licemjerstva. Licemjer ima zao um, ali se pretvara da je dobar, dok čovjek koji se kudi, jeste dobar čovjek, ali pretenduje da bude zao tako da ga ljudi ne bi mogli smatrati dobrim.

On kaže: “Ja tako djelujem da bih ubio svoje ja koje želi da zadobije čast i popularnost.” Islam odbacuje ovo stanovište i ovo djelovanje pa kaže: “Vjernik nema prava da se ne poštuje i da kalja samoga sebe.” On kaže: “Ako nisi dobar, nemoj se pretvarati da si dobar, ne pribjegavaj lažnoj težnji za zlobom, jer i jedno i drugo je pogrešno.” Razlog za korištenje jezika raskalašenosti i razuzdanosti u literaturi mistika jeste ova ista lažna težnja za poročnošću. Mi vidimo mnogo ovakvih primjera i u pjesmama pjesnika Hafiza, mada on kaže:

O srce, dopusti do te vodim prema spasu

Ne pokaži gordost u raskalašenosti

niti teži tome da budeš pobožno.

U svakom slučaju, način prigovaranja samom sebi jeste način borbe sufija sa sopstvenim ja, što je neprihvatljivo za Islam. Naravno, postoje i druge sufije kao Hadži Abdullah Ensari, koji nisu sljedbenici ovog metoda.

Ponekad, u školi sufija, borba protiv sopstvenog ja dovodi do bijednog položaja, a sve zbog želje da bi se ukrotio i učinio jadnim svoj ego, koji je ostao neodbranjen tamo gdje je njegova čast trebalo da bude zaštićena. Ponekad je sljedbenik služeći svom vođi prisiljen da vrši veoma niske zadatke koji su ispod ljudskog dostojanstva, kao što je sakupljanje životinjskih ostataka itd.

Ibn ebi el-Hadid citira Ibrahima Edhema koji je bio jedan od starih mističara, kako je rekao da nije nikada osjetio takvu radost kao u ova tri slučaja:

¹⁵ Vasail, sv. 1., str. 122., poglavlje 11.

1. Bio sam bolestan u džamiji i nisam se mogao dići. Mutevelija je došao i primorao svakog pojedinca da ustane, ali pošto sam ja bio nesposoban da to učinim, on je ščepao moju nogu, izvukao me poput leša i izbacio napolje. Osjećao sam se veoma sretnim što sam vidio svoje ja tako jadno i poniženo.

2. Bili smo na brodu gdje je klovn zabavljao ljude trikovima i nasmijavao ih. On je počeo pričanjem priča kako je povukao nekog pagana za bradu, a onda razgledajući uokolo primijetio je mene. Prišao mi je i dok je vukao moju bradu govorio je: “Evo ovako.” Svi su se smijali, a ja sam bio radostan što je on ponizio moje ja.

3. Bila je zima, ja sam izašao iz stana, a onda sam pogledao svoju bundu i primijetio da je puna ušiju od kojih se jedva vidjelo krzno. Osjećao sam se sretan što je mogu nositi i poniziti svoje ja.

Jedan drugi sufi kaže:

“Pozvan sam jedno veče u neku kuću na iftar, u mjesecu ramazanu. Kada sam pokucao, domaćin mi nije dopustio da uđem. Bio sam pozvan još jedanput i ponovo je domaćin odbio da me primi. Ovo se ponovilo nekoliko puta i konačno je domaćin rekao: “Kakav si ti čudan čovjek! Ja sam ti odbio pristup u svoju kuću nekoliko puta, a ti ipak nastavljaš dolaziti!” Sufi je odgovorio: “Da, pas se ponaša na isti način!”

Islam ne dozvoljava ovakve uvrede prema čovjekovoj ličnosti. Prema tome, postoje dvije stvari koje bi trebalo razmotriti u samodisciplini. Prema Islamu samomučenje, a i samopoštovanje, postoje do izvjesnog stepena. Sopstveno ja može na taj način imati uzvišenu i nisku stranu, a ova niska strana mora se suzbijati kada ide u krajnost.

Filozofi misle da je ego jedne osobe njen duh, a psiholozi vjeruju da ego ima svjesnu stranu i nesvjesnu stranu koje čine glavni dio ega. Psihoanalitičari su izričito proturječili ideji filozofa prema kojoj je ego duh.

Oni kažu da je stvarni ego mnogo dublji od ovog i da se stvarni ego otkriva jedino kada otkrije Boga.

Kur'an kaže:

“I ne budite kao oni koji su zaboravili Allaha, pa je On učinio da sami sebe zaborave; to su pravi grijешnici.” (Kur'an, 59:19)

Muhjuddin Arabi otac islamskog gnosticizma i učitelj mnogih gnostika, kako iranskih, tako i arapskih, oštro odbacuje filozofe poput Avicenne.

Kur'an kaže:

“Reci: ‘Stradat će uistinu oni koji na Sudnjem danu izgube i sebe i porodice svoje. Eto, to je pravo stradanje!’” (Kur'an, 39:15)

Duh pobožnosti i stvarnost ibadeta, odnosno posvećivanje pažnje Bogu postoji zato da bi se otkrilo čovjekovo istinsko ja.

U isto vrijeme, mi nalazimo malo od ovog vjerovanja u gnosticizmu, a to je vjerovanje da kroz samopoštovanje i na osnovu njega, čovjek dostiže više položaje. Na ovaj način oni su primili malo nadahnuća iz islamskog učenja.

Kur'an kaže:

“...A snaga je u Allaha i u Poslanika Njegova i u vjernika.” (Kur'an, 63:8)

Poslanik je rekao:

“Ako vam nešto treba, ne molite nikoga ponizno, tražite to u stanju samopoštovanja.” (Nehdžul Belaga)

Imam `Ali kaže u Nehdžul Belagi govor 51:

“Smrt je živjeti u potčinjenosti, a život je umrijeti kao pobjednik.”

Imam Husejn, mir s njime, kaže:

“Bolje je časno umrijeti, nego bijedno živjeti.”¹⁶

On je rekao:

“Ibn Zijad, ovaj neugledni sin neugledna čovjeka, zamolio me da izaberem između pokornosti i mača. Kako možemo trpiti pokornost, kad nam ni Bog, ni Poslanik, ni vjernici ne dozvoljavaju da to učinimo. Mi smo odgojeni od strane vrljih roditelja.”¹⁷

Također je rekao:

“Ja neću nikada ponuditi svoju ruku pokornosti tebi, niti ću postupati poput robova, niti ću trpiti.”¹⁸

Jedna druga škola mišljenja je škola moći i snage u kojoj je savršenstvo ekvivalent moći, a mahana je jednaka slabosti. Čak i dobro i zlo se mjere prema istom kriteriju, zapravo, snaga znači dobro, a nemoć znači loše.

Njemački filozof Niče poludio je pred kraj života, ali po mom mišljenju, on je pokazivao znake ludila čak od početka. On je uveo princip snage u etici. Postojala su dva filozofa prije njega, naime Francuz Dekart i Englez Bekon, koji su oba su ponudili stanovišta o nauci, kojima su oborili prethodne teorije, te doveli do velikog napretka u nauci, kao i do teorije o dominaciji čovjeka nad prirodom, a istovremeno su prouzrokovali pojavu pokvarenosti kod čovjeka.

Prije pojave ove dvojice filozofa, religija i filozofija su se koristile naukom u službi istine, a ne u službi snage. Iz ovog razloga, nauka je posjedovala izvjesnu svetost nad ljudskim interesima, zanimanjima i materijalnim stvarima. Znanje je općenito bilo poređeno sa bogatstvom, bila mu je čak data prednost nad bogatstvom. O tome Imam `Ali govori u Nehdžul Belagi.¹⁹ Učitelj je imao posvećeni položaj, a Imam `Ali je u vezi toga rekao: “Onaj koji me nauci jednu riječ, učini me svojim slugom.”

Kur'an kaže:

“A kada rekosmo melekima: ‘Poklonite se Ademu!...’” (Kur'an, 2:34)

A razlog za to je bio to što je Adem, a.s., znao ono što meleki nisu. Na taj način pokazana je svetost znanja. Bekonovo stanovište je bilo da znanje nije zabava, nego bi trebalo da služi čovječanstvu i da mu omogući da ovlada prirodom.

Tako je božanska priroda znanja pretvorena u zemaljsku, a tok istraživanja izmijenjen je u tok otkrića tajni prirode, kako bi se čovjeku obezbijedile sve olakšice.

U jednom pogledu ovaj stav je učinio veliku uslugu čovječanstvu, ali istovremeno znanje je izgubilo svoju svetost. Studenti teoloških škola koji nastavljaju svoje studije po starom sistemu obrazovanja, pridržavaju se nekih odredbi vezanih za praćenje vjerskih predavanja, čime pokazuju da su svetost i uzvišeni položaj znanja još uvijek važni, te da učenik osjeća duboko poštovanje prema svom učitelju.

Za njih studiranje nema cilj obezbjeđenja bogatstva, a učitelju je ispod dostojanstva da se pretvori u primaoca plaće.

U savremenom obrazovanju, koje je zasnovano na Bekonovim stanovištima kao i onih koji zastupaju iste ideje, studiranje je preliminarna faza za življenje unutar specifičnog sistema tog života, to jest, obrazovati sebe kao inženjera, trgovca i učitelja znači omogućiti sebi što više novca za ugodan život. Ovakvi studenti su čak skloni i da zloupotrijebe svoje profesore.

¹⁶ Život Imama Husejna, sv. 1., str. 183.

¹⁷ Maktal el-Husejn, str. 287.

¹⁸ Ea'lamu-l-vera fi ahbari Ali Mustafa, str. 242.

¹⁹ Nehdžul-belaga, izreka 147., str. 244. u bosanskom prijevodu.

Nakon Bekonove ideje da znanje znači moć, sve je postalo zavisno od moći i u službi moćnih. Učenjaci i naučnici su robovi ostalih, bilo da je to u imperijalističkom ili u socijalističkom bloku, bez razlike. Svijetom se vlada pomoću moći, a ne naukom i naučnicima. Svaki izum i otkriće stavlja se u službu sile, prvo u svrhu zla, a ako su vojno nekorisni, tada se takvi tipovi znanja koriste u druge svrhe.

Put slijeđenja Bekona se završava onim što je Niče izjavio i onim što je Makjaveli vjerovao, a na što se nadovezala Darwinova teorija. Sam Darwin je bio pobožan kršćanin, priča se da je na smrtnoj postelji držao Bibliju čvrsto na grudima, a njegove ispovijesti pokazuju njegovu vjeru u Boga i Isusa. Ali njegovi stavovi su bili pogrešno iskorišteni od strane drugih, na način suprotan njegovim vlastitim željama.

Materijalisti su se koristili Darwinovom teorijom evolucije da bi poricali postojanje Boga. Darwinova filozofija također je bila pogrešno upotrijebljena u etici. On je ponudio četiri principa, prvo ljubav prema sopstvenom "ja" koja je poticala svako živo biće da načini napor radi očuvanja samoga sebe. Drugo opstanak, koji je natjerao svako biće da se bori sa ostalima, a rezultat te borbe je da samo najjači opstaje. Ovaj princip je pobijen iz nekoliko razloga, od kojih je jedan da mnoga od živih bića koja su preživjela ne posjeduju snagu i sposobnost za preživljavanje. Niče nije slijedio ovu teoriju opstanka najsposobnijeg nego je također dodao da je u redu da oni trebaju preživjeti, i rekao je da je razvoj prirode usmjeren prema stvaranju natčovjeka, za njega je to savršen čovjek, znači biće bez ikakve slabosti.

Za njega naklonost, dobročinstvo i usluga nisu kreposti, upravo su one izazvale katastrofu i omele čovjekovu evoluciju ka postanku natčovjeka. On se potpuno suprotstavlja Sokratu i Kristu jer Sokrat je podržavao vrlinu, a Krist je otišao dalje propovijedajući ljubav i milosrđe. Ovo su prema njemu slabosti koje ometaju čovjekovo savršenstvo.

Muhammed `Ali Forugi u svojoj knjizi "Razvoj filozofije u Evropi" kaže: "Svi učeni ljudi u svijetu su smatrali sebičnost prijekora vrijednu osobinu, a samilost kao hvale vrijednu osobinu, dok Niče smatra sebičnost ispravnom osobinom, a samilost slabošću i nedostatkom." On se složio sa Šopenhauerom da je princip univerzuma želja za postojanjem, ali mu se suprotstavio u pogledu njegovog stajališta da je ovo nepravedno. On kaže: "Ova želja za postojanjem je dobra i ispravna i ona znači želju za moći."

Niče je označio Darwinovu teoriju opstanka kao borbu, a ono što je osporavano u Darwinovoj teoriji od strane drugih, odobravano je sa njegove strane i rečeno je da je ova borba neophodna za postizanje moći. Svi čovjekoljupci u svijetu smatraju kao jednu obavezu brigu za stanje stvari većine, te zasnivaju svjetske poslove na općoj dobrobiti. Niče, sa druge strane, prezire većinu, i daje prednost izabranoj nekolicini, ili manjini. Što pojedinac ima više moći, on će biti sretniji i veće su mu šanse za ispunjenje njegovih želja.

Neki ljudi kažu, da bi bilo bolje da se nisu uopće ni rodili, ali čovjek misli da kada je već rođen, on mora uzeti što može više od svijeta, čak i ako to bude realizirao putem okrutnosti, prevare i sukoba. Sve što se suprotstavi ovom cilju kao istina, ljubaznost i vrlina, loše je.

Ničeovi spisi namijenjeni su djelimično uništenju moralnih principa iz prošlosti, a djelimično predstavljaju zamjenu za ono što on smatra poželjnim i pohvalnim za njih.

On smatra da je pogrešno pretpostaviti da su svi ljudi i nacije jednaki u svojim pravima, a ovakav stav je suprotan ljudskom napretku. Uvijek bi trebalo da postoje dvije grupe, grupa nadmoćnih i grupa podređenih, a čast i privilegije pripadaju nadmoćnima koji su temeljni cilj postojanja, dok se podređeni koriste kao alatke i sredstva, od strane superiornih za postizanje njihovih ciljeva.

Ljudski napredak se zasniva na nadmoćnima koji su malobrojni, a većina je njima na usluzi. Društvo i civilizacija su formirani za tu otmjenu grupu, suprotno onome što bi trebalo da bude, a to je da nadmoćni budu u službi podređenih. Nadmoćni se moraju hraniti, da bi postali

nadljudi i dostigli visoki napredak. Podređeni su poput četveronožaca koji moraju nositi teret za nadmoćne. Ovaj stav je sasvim obrnut u odnosu na ono što pjesnik Sa`di kaže:

Ovce nisu radi pastira

Ustvari, pastir je stvoren da služi njima

Učeni ljudi na Zapadu zastupaju teoriju rasnog razvitka koju je razvio Aleksis Karl u svojoj knjizi "Čovjek, nepoznato stvorenje" gdje on kaže da slabima ne bi trebalo dati pravo na reprodukciju.

Shodno Niče u dosadašnji moralni principi zasnovani na interesima većine odnosno podređenih, moraju ustupiti mjesto onima koji daju prednost nadmoćnima. Dobrota poštenje i ljepota nisu iskonske i stvarne. Ono što je stvarno jeste činjenica da svako želi moć. On vjeruje da su religije izdale čovječanstvo jer su propovijedale pravdu i zaštitu slabih. Kada nije bilo religije i kad je zakon džungle vladao kao glavni zakon, bilo je mnogo bolje, pošto je jaki uništio slabog.

Svijet je, najprije, išao u korist jakog, a slabi su bili njihovi robovi. Ali kako su oni prvi bili u manjini, posljednji su pribjegli prevari da propagiraju ideju dobročinstva, ljubaznosti, skromnosti, pravde, itd. kao nečega dobrog i lijepog, da bi slabe učinili svjesnim snage jakih, i kako bi se od njih oslobodili, pa je zbog toga religija korištena kao sredstvo za postizanje njihovog cilja.

Ali ovo je potpuno suprotno onomu što Karl Marks vjeruje. On kaže da je religija izmišljena od strane jakih protiv slabih, dok Niče kaže da su je izumjeli slabi.

Shodno prvom, hrišćanska etika, etika ropstva, je uništila etiku gospodara. Priča o bratstvu i jednakosti, ljubavi prema miru, poštovanju prava žene i radnika, koja je danas rasprostranjena, potekla je iz tog izvora i sve su to lukavstvo i trikovi, to je uzrok siromaštva, slabosti i dekadencije. Ovi principi moraju biti zamijenjeni principima gospodskog života. Misao o Bogu i budućem životu mora se napustiti, a ljubaznost i saosjećanje moraju se odbaciti.

Ljubaznost znači slabost, skromnost i poslušnost znače niskost, a strpljenje i opraštanje pokazuju nedostatak odlučnosti. Muškost je osobina koju bi trebalo usvojiti, pošto je cilj postati natčovjek, koji je iznad dobra i zla, koji posjeduje snagu volje.

U Evropi se pojavilo mnogo ovakvih škola, ali srećom mi smo slobodni od njih. Povelja ljudskih prava koju su oni izdali stvorena je jedino da zavara druge. Istinska evropska etika jeste Makijavelijeva i Ničeova etika. Čin kolonijalizacije u svijetu zasniva se na istoj ideji.

Niče pita zašto bi čovjek ubio sopstveno ja? Sopstveno ja bi trebalo hraniti. Zašto bi čovjek ljubio druge? Čovjek treba ljubiti sebe. Neka samo slabi budu uništeni, jer će se tako smanjiti boli ovoga svijeta. Natčovjek je jak i živi jako, da bi ispunio svoje želje, slično vladaru i gospodararu koji uklanja sve prepreke na svom putu i ne boji se opasnosti i rata.

On se zatim okreće ženama i kaže: "Besmisleno je govoriti o jednakosti čovjeka i žene, ili o poštovanju ljudskih prava. Glavna stvar je muškarac, on je borac, a žena služi za njegovu zabavu i za rađanje djece." Dakle ovo je za njih kriterij za određivanje savršenog čovjeka.

Na suprotnom polu jeste škola koja povlađuje slabima i smatraju dobrim to što je čovjek slab. Hrišćanstvo pripada ovakvoj školi koja propovijeda da se okrene i druga strana lica nakon što je prva primila udarac.

Šta Islam nudi, moć ili slabost, ili nijedno?

U jednom smislu on daje prednost moći, ali ne Ničeovog tipa, nego moći koja je izvor uzvišenih ljudskih osobina, iz kojih proizlaze ljubaznost, samilost, sažaljenje i milosrđe. U tom smislu Kur'an govori toliko mnogo o neophodnosti posjedovanja snage za to i naglašava taj aspekt svojim sljedbenicima više nego što to čini bilo koja religija.

Will Dorant u svojoj "Historiji civilizacije"²⁰ govori o islamskoj civilizaciji i kaže: "Ni jedna religija nije pozvala ljude na odlučnost i snagu kao što je to Islam učinio."

Kur'an kaže:

"O Jahja, prihvati Knjigu snažno!" (Kur'an, 19:12)

Na drugom mjestu Kur'an govoreći o jačini i odlučnosti vjernika kaže:

"A koliko je mnogo bilo vjerovjesnika uz koje su se borili mnogi iskreni vjernici Allahovi pa nisu srcem klonuli." (Kur'an, 19:12)

Na drugom mjestu Kur'an kaže:

"Allah voli one koji se na Njegovu putu bore u redovima kao da su bedem čvrsti." (Kur'an, 61:4)

A u drugom mjestu Kur'an kaže:

"A njegovi (Poslanikovi) sljedbenici su strogi prema nevjernicima, a samilosni među sobom..." (Kur'an, 48:29)

Islam odobrava čovjeku posjedovanje snage do stepena gdje ga niko ne može tlačiti. Kur'an kaže u vezi sa borbom protiv neprijatelja:

"I protiv njih pripremite koliko možete snage i konja za boj, da biste time zaplašili Allahove i vaše neprijatelje." (Kur'an, 8:60)

Na drugom mjestu stoji:

"I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu! Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu." (Kur'an, 2:190)

Na ovaj način se sugerše da ako neprijatelj spusti svoje oružje i preda se, borbu bi trebalo zaustaviti protiv njega. Ne bi trebalo vršiti agresiju protiv žena, staraca i djece, ili onih koji su ostavili bojno polje. Također, postoje upute izvan ajeta Kur'ana. Na primjer Poslanik, s.a.v.a., kaže:

"Dvije stvari se ne mogu naći kod jednog vjernika: škrtost i kukavičluk."

U jednoj svojoj molitvi Poslanik, s.a.v.a., kaže:

"O Bože nalazim pribježište kod Tebe protiv dvije stvari: škrtosti i kukavičluka."

Imam `Ali kaže u Nehdžul Belagi, mudra izreka 333:

"Vjernikov duh je čvršći i jači od brusnog kamena."

Imam Sadik u "Safinetu-l-Bihar" kaže:

"Bog je dao vjerniku izbor, izuzev kod jedne stvari, a to je da ne smije učiniti sebe jadnim. Vjernik ima uvijek vrijednost, on je viši od planine, jer planina se može oboriti pijukom, a vjernikov duh ne može ni na kakav način biti isječen u dijelove."

Imam Bakir kaže:

Bog je dao čovjeku tri dara:

1. poštovanje na ovom i budućem svijetu,
2. spas na oba svijeta,
3. strah u srcu neprijatelja.

Postoje, također, predanja o smislu za čast. Poslanik, s.a.v.a., je rekao:

"Ibrahim je imao smisao za čast, ali Božija čast je najveća."²¹

²⁰ Poglavlje 11.

²¹ El-Mevaiz, str. 103.

Musolini italijanski diktator je jedanput rekao: “Onaj koji ima željezo, ima i hljeb.” (pod željezom je podrazumijevao oružje i snagu). Ikbal Lahori je izmijenio navedenu misao u sljedeću: “Onaj koji je željezo, ima hljeb.”

Imam `Ali u Nehdžul Belagi u govoru 27 i 29 kaže:

“Čovjek ne može nikada zadobiti svoje pravo bez truda, a ponižena osoba bez velikog napora nikada ne može zaustaviti tlačenje.”

Zapadnjaci kažu: “Pravo se mora osigurati.” Ali pitanje je da li se ono mora osigurati ili se mora dodijeliti. Hrišćanstvo se zasniva na davanju prava i nema potrebe za djelovanjem da bi ga obezbijedili. Islam kaže da se pravo i obezbjeđuje i dodjeljuje. Onaj koji je uzurpirao nečije pravo mora biti spreman da ga vrati, a onaj čije je pravo uzurpirano također se mora dići da bi ga ponovo uspostavio.

Imam `Ali u Nehdžul Belagi u svom pismu Maliku Eštaru navodi da je Poslanik s.a.v.a. rekao:

“Nijedan narod se ne diže do nivoa svetosti, osim kada slabi ustaju protiv jakih bez zamuckivanja.”²²

Nijedno društvo nije islamsko, izuzev ono koje ustane da obezbijedi svoje pravo.

Poslanik, s.a.v.a., je posjedovao kako fizičku tako i duhovnu snagu. U knjizi “Muhammed, Poslanik kojeg trebamo ponovo upoznati” dvije bitne stvari su jasno objašnjene:

1. Poslanik se politički i društveno nalazio u poziciji u kojoj on nije imao nade ni sa bilo koje strane, ali on nikada nije očajavao, uvijek je bio nepokolebljiv. Njegova duhovna snaga, tokom ove dvadeset i tri godine bila je dostojna divljenja.

Hassan ibn Sabit arapski pjesnik kaže o njemu u pjesmi: “On ima mnogo težnji od kojih najveća nema granica, a najmanja je veća od svijeta.”

2. Poslanik, s.a.v.a., je bio fizički jak i veoma hrabar, o tome Imam `Ali, mir s njime, kaže: “U teškim trenucima, svi smo tražili njegovu zaštitu.”

On je uvijek hvalio snagu i hrabrost, a ove osobine su uvijek stajale uz druge ljudske vrijednosti u Islamu.

Niče je uzeo samo jednu vrijednost, zapravo uzeo je moć i snagu, kao kriterij savršenstva, a druge vrijednosti je zanemario, dok u Islamu sve vrijednosti zajedno čine znak ljudskog savršenstva. U prvoj od ove dvije škole, moć je ekvivalent prava i pravde, a slabost je pogrešna i znači poraz.

Postoje dvije greške u filozofiji te škole. Prva je da ona ignoriše sve ljudske vrijednosti, osim jedne. I kod Boga, također, moć i snaga nisu Njegova jedina svojstva, postoje i mnoga druga svojstva koja pokazuju Njegovo savršenstvo. Druga greška je u definiciji same moći, a to je postojanje samo jedne vrste moći, životinjske snage, bilo da se radi o tijelu osobe ili njenim putenim željama, koje da bi se zadovoljile, treba pretpostaviti, da osoba može ugnjetavati druge korištenjem svoje snage.

Postoji jedna priča o Poslaniku, s.a.v.a., u vezi sa ovim. On je prolazio ulicom Medine i primijetio je izvjestan broj mladića kako su se natjecali u podizanju teškog kamena. Poslanik, s.a.v.a., se ponudio da bude sudac i oni su pristali. Tada je Poslanik, s.a.v.a., rekao da nema potrebe podizati kamen da bi se vidjelo ko je jači, onaj kojeg želja vuče da izvrši grijeh, a odupire se tome, on je najjači.

Ovdje je Poslanik, s.a.v.a., govorio o snazi odluke, a to se razlikuje od fizičke snage koja je zajednička osobina ljudima i životinjama. U islamskoj etici, literaturi i mistici ova odlučnost se smatra snagom koja je iznad fizičke jačine, koja pobjeđuje tjelesne želje.

²² Nehdžul-belaga, pismo 53., Uputa Maliku Aštaru, str. 210. u bosanskom prijevodu.

Sa`di o tome kaže u jednoj pjesmi:

*Nasmiješi tuđa usta kad god možeš
Nije muškost udarati po tuđim ustima.*

Mevlana kaže:

*Ko je čovjek u vrijeme ljutnje i strasti?
Tražim takvog čovjeka u svakoj ulici.*

Biti sposoban upravljati sobom u ljutnji i požudi jeste snaga. Naravno ono što je stvarno slabost ponekad se pogrešno smatra snagom, i upravo zbog toga etičari kažu da se osjećanja moraju združiti sa mudrošću i vjerom, kako bi se posjedovala vrijednost.

Sa`di govoreći o tome kaže u jednoj pjesmi:

*Pokazati sažaljenje tigru oštih zuba
znači pokazati okrutnost prema ovci.*

Ovakvo sažaljenje je zaista činjenje nepravde prema slabima i potlačenim.

Ima jedan ajet u Kur'an koji kaže da ako oženjen čovjek počini preljubu njegova kazna je smrt, a udata žena koja čini preljubu mora biti kamenovana do smrti i to u prisustvu vjernika. Ukoliko nastupi osjećaj sažaljenja među prisutnima u ovom slučaju Kur'an kaže:

“...i neka vas pri vršenju Allahovih propisa ne obuzima prema njima nikakvo sažaljenje...”
(Kur'an, 24:2)

Jer u ovom slučaju visoki Božanski i ljudski interesi su na kocki, a sažaljenje ovdje znači nepravdu prema društvu.

Danas se često kaže da je izvršenje kazne besmisleno i nečovječno. Njihov argument ja taj da bi se zločinac mogao preodgojiti. Preodgajanje je u redu ali ono bi trebalo da dođe prije zločina. Mnogim društvima nedostaje moć obrazovanja dok su nasuprot tome sredstava za pojavu iskvarenosti ljudi u izobilju.

Ako se ukine smrtna kazna potencijalni kriminalac nije preodgojen. On će postati još aktivniji, jer je ohrabren da izvrši još koji zločin, bilo da bi se osvetio što je odbačen, ili nadajući se da će dobiti obrazovanje u zatvoru, a čega ga je društvo ranije lišilo.

Drugi su protiv odsijecanja ruke lopovu. Ali vi može vidjeti kako su česti slučajevi krađa, koje su čak praćene zločinom, jednostavno zbog toga jer su kazne za njih suviše blage ili čak zanemarljive.

Hodočasnici koji su posjećivali Meku prije pedeset ili šezdeset godina, znaju kako je česta bila krađa u Saudijskoj Arabiji. Karavani se nisu usuđivali da krenu na put sa brojem manjim od dvije hiljade ili bez pratnje naoružanih stražara. Pa ipak nijedna godina nije prošla bez neke nesreće u kojoj bi hodočasnici bili opljačkani i pobijeni. Saudijska vlada je uvela kaznu odsijecanja ruku u slučaju nekoliko pljačkaša, i iznenada su sve pljačke i krađe prestale. Sada nalazite stvari koje pripadaju hodočasnici ostavljene nezaštićene ovdje-ondje, a niko se ne usuđuje taknuti ih.

Prema tome mi uviđamo da škola moći niti je poznavala druge ljudske vrijednosti niti je priznavala samu snagu ili moć. Snaga znači pomaganje drugima. Imam `Ali kaže svojoj dvojici sinova, Hasanu i Husejnu: “Neka vaša snaga bude korištena za pomaganje ugnjetenih i za borbu protiv ugnjetača.”²³

Zloba, zavist, pakost i sve ove mahane imaju svoj korijen u slabosti. Onaj koji je osvetoljubiv i koji pati od sadizma nije jak, nego veoma slab. Jaka osoba je rijetko zavidna ili osvetoljubiva. Priča se da je Imam Husejn izrekao sljedeću misao: “Snaga uklanja zlobu.”

²³ Nehdžul-belaga, Pismo 47., oporuka, str. 206. u bosanskom prijevodu.

Ovo se suprotstavlja ideji da slabost uzrokuje zlobu. Jedna druga mudra misao vrijedna spomena, koja pripada Imamu `Aliju, navodi se u vezi sa klevetom. Njega su pitali koja vrsta ljudi voli klevetu, a on je odgovorio: “Slabi, to je najveći pothvat slabih.”

Jaka osoba nema potrebe

Islam ne odobrava slabost, ali u isto vrijeme ne smatra snagu kao jedini kriterij savršenstva. Čak šta više jačina ima više različitih nijansi i stepena u Islamu, a što ne postoji u nekim drugim školama mišljenja. Odlučivanje se vrši u korist društva. Saosjećajnost nije slabost nego dobročinstvo i milosrđe.

Postoji jedna druga škola mišljenja, većinom zastupljena u Indiji raširena od strane hrišćana, koja je do izvjesnog stepena škola ljubavi. U ovoj školi čovjekovo savršenstvo je u služenju ljudima i ljubavi prema njima. Ovo je na suprotnom polu od Ničeove škole.

Čovjekoljubivost na Zapadu znači činiti uslugu ljudskim bićima, a riječ “human” kako se upotrebljava u našoj štampi znači biti milosrdan.

Naš pjesnik Sa`di govori o ovome na neobičan način:

*Ibadet nije ništa drugo
do služenja ljudima
I to ne samo tespihom,
serdžadom i odjećom za klanjanje.*

Njegova primjedba je očito uperena na sufije koji ne znaju ništa o dobročinstvu. Ostalo se odnosi na istu ideju

*Ti možeš piti i spaliti mihrab
ali uzdrži se od ranjavanja ljudi.*

U ovoj školi ima samo jedna vrijednost, a to je dobročinstvo i samo jedna mahana, a to je ranjavanje ljudi. Kur`an preporučuje dobročinstvo, ali ne ograničava savršenstvo na to te se kaže:

“Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje.” (Kur`an, 16:90)

Plemenitost je kur`ansko načelo koje podrazumijeva davanje prednosti drugima u korištenju onoga što je vaše i onoga što je vama samim potrebno. Kur`an govori o ensarijama, Poslanikovim prijateljima, koji su više voljeli iseljenike nego sebe same:

“...i više vole njima nego sebi, mada im je samima potrebno...” (Kur`an, 59:9)

I na drugom mjestu kaže:

“I hranu su davali za Njegovu ljubav, mada su je i sami željeli, siromahu i siročetu i sužnju. Mi vam dajemo hranu samo u ime Allaha, od vas ni priznanja ni zahvalnosti ne tražimo.” (Kur`an, 76:8-9)

Ovaj ajet se odnosi na vrijeme kada su `Alijeva djeca postila, a uvečer kada bi vrijeme došlo da prekinu post neko siroče bi se pojavilo na njihovim vratima i oni bi mu pružili ječmeni hljeb koji su bili ispekli, ne ostavljajući tako ništa za sebe. Ovo je jedan primjer samopožrtvovanja i plemenitosti koje se uvijek naglašava u Islamu.

Neki plemić, iz paganskih plemena došao je Poslaniku, s.a.v.a., i vidio ga sa jednim njegovim djetetom na koljenima. Poslanik je ljubio i milovao dijete. On je rekao Poslaniku: “Ja imam deset sinova i nikada nisam poljubio ni jednog od njih, čak ni jedanput.”

Poslanik je osjetio nelagodu i ljutito je rekao:

“Onaj koji nema osjećaja prema drugima, neće primiti nikavu samilost od Boga. Šta ja mogu učiniti za tebe ako je Bog isključio ljubaznost iz tvog srca?”

Imam `Ali je primjer ljubaznosti i samilosti.

Mi smo ranije izjavili da je okrutnost u dubini zapadnjačkog duha. Ova činjenica je dopuštena i od strane samih zapadnjaka i oni smatraju praštanje milosrdem, a osjećajnost orijentalnim osobinama, čak i takve osjećaje kao što su očinstvo, materinstvo, sestrińska i bratska ljubav. Upravo zbog toga istočnjaci izjavljuju da su zapadnjaci tvrdi, bez osjećaja iako kod njih postoji socijalna pravda.

Jedan prljatelj mi priča da je bio bolestan i da je otišao u Austriju radi liječenja. Nakon jedne operacije bio je na oporavku i sjedio je sa svojim sinom u restoranu, a sin se brinuo oko njega. Neki čovjek i žena su ih neprestano posmatrali. Kada je mladić prošao pored njih da nešto donese, oni su ga upitali nekoliko pitanja. Kada se on vratio za sto svog oca, otac ga je pitao šta su ovo dvoje govorili. On je odgovorio: “Ja sam im rekao da si ti moj otac. A oni su pitali da li je moja dužnost da te služim. Ja sam im rekao da me ti izdržavaš da bih završio svoje studije.” Oni su došli mom prijatelju za sto i razgovarali o njihovom sinu koji studira u nekoj drugoj zemlji. Ali sin mog prijatelja je ustanovio je da su oni lagali i da nemaju sina. Ovo dvoje su se dogovorili prije trideset godina da žive zajedno, pod uslovom da, ako ustanove da odgovaraju jedno drugome, onda ce se vjenčati. Usprkos tome njima nije smetalo da se zakonski vjenčaju tek nakon svog ovog vremena. Ovo je tipični zapadnjački stav.

Rahmetli Muhakeki ispričao je priču o njegovoj posjeti Njemačkoj. Učeni profesor je imao običaj posjećivati bolesne. Izvjesni čovjek je imao rak i Mohagheghi i drugi muslimani često su išli da ga posjete u bolnici. Jednog dana on se počeo žaliti da nije vidio svog sina i ženu, koji su, pošto im je rečeno da on boluje od raka, mislili da on nema izgleda da preživi i zato su se oprostili sa njim i nisu se nikada vratili da ga posjete. Jednog dana, Iranski prijatelji su saznali da je on umro te su otišli da prisustvuju posmrtnoj ceremoniji. Njegov sin bio je tamo toga dana, a Iranci su saznali da je on prodao tijelo svog oca bolnici prije njegove smrti, i sada je došao da primi novac.

Ali mora se zapamtiti da sve ljubavi same po sebi nisu istinske, one su prije vrsta sebičnosti. Ljubav znači ostavljanje čovjekovog vlastitog opravdanog prava u korist nekoga drugog. Ovakva osoba mora se uzdržati od povrede prava ostalih i poštovati ta prava, a zatim obezbijediti svoje vlastito pravo i iskoristiti ga za pomoć drugima.

Sakupljanje bogatstva nezakonitim sredstvima, a zatim trošenje dijela toga bogatstva radi nekoga drugog nije ni plemenitost ni dobročinstvo. To je radi dobijanja dobre reputacije.

Drugi primjer je potreba gostoprimitstva i primanje ljudi u razno doba dana i noći, te tako prisiljavanje supruge da radi kao rob. Imam `Ali je uvijek sarađivao sa Fatimom u kućanskim poslovima i uvijek je bio dobar i od pomoći.

Prenosi se o velikom vjerskom autoritetu, Hadž Mirzi Muhammedu Taki Širaziju da nikada nije naređivao nekome da nešto učini. Jedanput je bio bolestan, donijeli su mu obrok i ostavili pored vrata. On se nije mogao dići da ga unese, istovremeno se uzdržavao da pozove nekoga da mu unese jelo. Nekoliko sati kasnije oni su našli hranu hladnu i na istom mjestu.

Priča o nekoliko Poslanikovih, s.a.v.a., sljedbenika u Bici na Multehu, je zaista začuđujuća. Izvjestan broj ranjenih je ležao na zemlji i jecali su od žeđi. Neki čovjek je donio lonac vode za njih i kada je ponudio jednome od njih, ovaj je pokazao na nekog drugog i rekao da je njemu voda potrebija, a drugi čovjek je pokazao na trećeg, kako bi se ovome dala voda. Kada je vodonoša pristupio trećem čovjeku, on ga je našao mrtvog. Stoga se on vratio drugom čovjeku, ali je i on, također, bio mrtav, a kada je došao do onog prvog čovjeka i on je već bio mrtav. Ovo je samopožrtvovanje i davanje prednosti drugima, a ne sebi lično, a to je jedna od najvećih ljudskih vrijednosti.